

GALBÁCS PÉTER

A *chicagonomics* és a közgazdaságtan imperializmusa

A tanulmány célja a chicagói közgazdaságtanként ismertté vált elméleti rendszer kialakulásának és korai fejlődésének áttekintése. A szerző az iskola történetét három szempontból, az árelmélet központi státusa, az oktatási program részletei és a workshoprendszer szerepe alapján vizsgálja. Ezek alapján arra következtethetünk, hogy az iskola sikeréhez mindhárom elem egyaránt hozzájárult, vagyis a *chicagonomics* egy radikális elmélet, egy megfelelően átalakított hallgatói követelményrendszer és egy szocializációs közegként üzemeltetett infrastruktúra közös terméke. Fontos körülményként a szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy a Stigler és Becker által végrehajtott „imperialista” fordulat azért következett be, mert a költségek és hasznok összevetését az emberi döntések valós alapjának tekintették.*
Journal of Economic Literature (JEL) kód: B15, B16, B21, B22, B41.

Miközben a chicagói közgazdaságtan a tengerentúli elmélettörténet-írás egyik kiemelt problémája, a hazai szakirodalomban a téma nincs jelen. Annak ellenére nincs, hogy a Chicagóban történtek évtizedekre meghatározták tudományunk fejlődését, s a hatások természetesen ma is érezhetők. A chicagói közgazdaságtan történetének kutatása az egyik kulcs a modern közgazdaságtan fejlődésének megértéséhez.

A chicagói közgazdaságtant – mint minden múltbeli elméletet – elemezve a kommentátor három lehetséges közelítés közül választhat (*Emmett [1997a]*). Az első kettő egy elmélet racionális rekonstrukcióját jelenti. 1. Mit jelentett egy elmélet a kidolgozója számára? 2. Hogyan olvasták az értelmező közösségek a szöveget a múlt különböző időszakaiban? A harmadik megközelítés a jelen intellektuális környezetébe helyezi a múlt elméleteit. 3. Mit mondana a szerző a ma rendelkezésre

* A dolgozathoz szükséges kéziratári kutatások során nélkülözhetetlen segítséget nyújtott *Barbara Gilbert*, *Jessica Seet* (Special Collections Research Center, the University of Chicago) és *Diana Sykes* (Hoover Institution Library & Archives, Stanford University). A tanulmány első változatához *Ábel István*, *Ross B. Emmett* és *Muraközy László* fűzött segítő észrevételeket. Minden hiba a szerzőt terheli.

Galbács Péter a Budapesti Gazdasági Egyetem egyetemi docense és a University of Chicago, a Duke University és a Center for the Study of Economic Liberty (Arizona State University) Fulbright kutatói ösztöndíjasa (e-mail: Galbacs.Peter@uni-bge.hu).

A kézirat első változata 2019. január 16-án érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2019.3.229>

álló tudás birtokában? A harmadik kérdés az elmélet mai tudomány számára vett relevanciájára irányul. A kérdések közti eltéréseket jól kiemeli a *közgazdaságtan története* (1–2. megközelítés) és a *közgazdasági elmélettörténet* (3. megközelítés) gyakran elhanyagolt megkülönböztetése.

Mindhárom kérdés más közelítést és más szakirodalmi háttérrel kíván. Az 1–2. megközelítés jellemzően kontextualista történeti (Skinner [1969], [1972], [1988]), ahol a cél a szerző fogalomhasználatának és az általa vélhetően kifejezni kívánt tartalomnak, illetve a különböző értelmezői közösségek (Fish [1980]) által azonosítani vélt jelentés megtalálása. Szigorúan véve a 3. megközelítés nem is történeti, hanem elméleti kérdés, vagyis a tudományos önreflexiót végző elméleti közgazdaságtan hatókörébe tartozik (ahogy látni fogjuk, a *chicagonomics* programjába az elmélettörténet éppen ezzel a céllal került be). A 2–3. megközelítés nem vezet egyértelmű eredményre, hiszen a társadalmak változásával a közgazdaság-tudomány is változik, s így az értelmezések is folyamatos átalakulásban vannak.

A tanulmányban azt a fejlődési folyamatot tekintjük át, amely a *chicagonomics* meghatározó jegye, az erős árelméleti tradíció felbukkanásától az árelmélet „imperialista” kiterjesztéséig terjedt. A „közgazdaságtan imperializmusa” vagy „közgazdasági imperializmus” kifejezés Becker [1971] (2. o.) találmánya annak a részben általa kezdeményezett folyamatnak a leírására, amelynek során a formális közgazdaságtan egyre több társadalmi folyamatot igyekezett a hagyományos neoklasszikus árelméleti keretben elemezni. A változások áttekintésekor különös figyelmet kap az emberi döntések realiztikus leírásának szándéka és az elméleti változások keretét adó intézményi (oktatási és infrastrukturális) környezet, így a probléma leginkább az 1. kérdéskörbe illik. Ezért az alapító atyák azonosítására tett kísérlet és Friedman vezető szerepének tisztázása után a chicagói közgazdaságtan jelenségét három szempontból vizsgáljuk. Az *elméleti* dimenzió az árelméletnek szánt szerep változásaira figyel. Az elmélet hatókörének kiterjesztését megelőzte a közgazdaságtan normatív szempontoktól való megtisztítása és egy egységesített szemléletmód következetes alkalmazása. Ehhez az árelméleti háttérhez kapcsolódott egy szigorú *oktatási* program, amelynek *infrastrukturális* háttere, a workshoprendszer¹ volt felelős az elmélet gyakorlati alkalmazásainak és a hallgatók kutatói szocializációjának megvalósításáért. Az utóbbi években-évtizedekben az úttalansággá változott útkeresés állapotában élő magyarországi közgazdasági felsőoktatás számára sem minden tanulás nélküli annak vizsgálata, hogy hogyan építhető az egyetemi oktatás szilárd tudományos alapokra, és hogyan oldható meg az oktatás egyszerű képzésre való egyszerűsítése helyett annak szocializációs folyamattá való átalakítása.

Ahogy látni fogjuk, a változások valódi tétje nem egyszerűen a matematikai közgazdaságtan dominanciájának kialakítása volt. A közgazdaságtan imperialista fordulata egy olyan elemzési szemléletmód térnyerése volt, amely az egyéni és társas cselekvések döntéseméleti redukciójában az emberi magatartás valós alapokra való visszavezetését látta. Mindez tehát a közgazdaság-tudomány realista fordulataként is értelmezhető, amely

¹ A workshoprendszer a chicagói közgazdaságtan megkülönböztető invenciója, amelynek célja az oktatás és kutatás összekapcsolása volt.

így a Friedman egyszerű pozitívista instrumentalizmusával való szakításnak bizonyult (a Friedman [2009], Galbács [2017]). Ez a jelen áttekintést a közgazdasági metodológia realista-instrumentalista vitájának kontextusába helyezi (Mäki [2009]). Egy elmélet realizmusa is vizsgálható történeti kontextusban („Igaz-e az elmélet?”, illetve „Mikor és hol volt igaz az elmélet?”). A társadalmi környezet változatossága és változékonysága miatt e két kérdést külön kell vizsgálnunk. A tudományos realizmust általában sújtó nehézségek miatt azonban egyetlen elmélet igazsága sem bizonyítható a szó szigorú értelmében (Quine [1975], Boyd [1983], Massimi [2004]), így a kételkedés irracionálisánál a realizmus nem jut messzebb (Fine [1991]). Ezért az itt vizsgált elméletek igazsága helyett az áll a középpontban, hogy azokat a chicagói közgazdászok bizonyos nemzedéke igaznak szánta és vélte. Ez célkitűzésként is radikálisan különbözik Friedman minimalista tudományos eszményétől (Caldwell [1980], Hausman [1992]), és felveti a kérdést, hogy helyes-e a modern makroökonómiát Friedman antirealista programjának egyszerű meghosszabbításaként értelmezni (De Vroey [2016]).

Eközben számos fontos problémát nem érintünk. Ilyen például a chicagói közgazdaságtan és a tágabban értelmezett amerikai közgazdasági szakma és tudomány interdiszciplináris kapcsolatrendszer. A *chicagonomics* fejlődését a dolgozatban Chicago belügyének tekintjük. Így nem kerül szóba, hogy milyen hatások érkeztek kívülről, valamint az a folyamat sem, amelynek során a *chicagonomics* a domináns szemléletmóddá vált. Ezekről a fejleményekről a szakirodalom alapján viszonylag sokat tudunk. A visszaemlékezésekből látható, hogy Chicago oktatói és hallgatói az iskola és a rivális közelítések kapcsolatát háborúként élték meg, amelyet – szó szerint így fogalmaznak – ők nyertek meg (Emmett [2007] 178. o.). Ennek köszönhetően egyes amerikai egyetemek szívesen kínáltak oktatói-kutatói státusokat a Chicagóban végzett, fokozattal rendelkező fiataloknak. Ez a folyamat az amerikai közgazdasági szakma expanziójával függött össze. A második világháború utáni évtizedekben számos jelentős egyetem indította be saját PhD-képzését, amelyhez jó nevű egyetemeken végzett oktatókra volt szükség, s ezen a téren Chicago nagy, ha nem is általános népszerűségnek örvendett. Az UCLA, Rochester vagy Minnesota akár csoportosan is szívesen fogadta a chicagói közgazdászokat, de a Harvard például elzárkózott ettől. Ez elindította a chicagói szemléletmód terjedését, aminek végén, a Nobel-bizottság szimpátiájának is köszönhetően,² a chicagói közgazdaságtan a tudományos közgazdaságtan definiáló paradigmájává vált. Mára ez a megkülönböztetés elolvadt. Chicago mai nemzedéke szerint a chicagói közgazdaságtan egyszerűen jó közgazdaságtan. Ma a Harvard makroökonómiai oktatásának vezéralakja az az N. Gregory Mankiw, aki a neoklasszikus szintézis lucasiánus szárnyához tartozik. Ha Chicago és a többi egyetem közgazdasági programjai közötti különbségek ma lényegesen enyhébbek, mint korábban, ez leginkább annak köszönhető, hogy ezek a programok Chicago mintája alapján formálódtak a hatásokat terjesztő domináns hívők révén.

² Chicago nagyjából harminc közgazdasági Nobel-émlékdíjat kapott 1969 óta. A pontos számok bizonytalanok, és a megítélés egyéni mérlegelést kíván (például Richard H. Thaler díja esetében). Az itt vázolt események főszereplői, Becker, Friedman, Lucas és Stigler, mind megkapták a díjat. Knight és Viner kivétel, őket a Nobel-díjjal egyenértékű, ötévente odaítélt és a közgazdasági Nobel-émlékdíj bevezetésekor megszüntetett Walker-medállal díjazták 1957-ben, illetve 1962-ben.

Friedman és a modern iskola

A University of Chicago közgazdasági tanszéke soha nem volt egységes – sokkal inkább egy heterogén csoportosulásnak nevezhető mind elméleti, mind politikai értelemben (Stigler [1962/1964?] 2. o.). Így amikor itt chicagói közgazdaságtanról beszélünk, mindig valamiféle fővonalról vagy az oktatási és tudományos élet vezéregyéniségeinek közös intellektuális alapjáról esik szó. Az „iskolában” való tagság nem a tudományos teljesítmény mércéje vagy feltétele. A Nobel-díjas Ronald H. Coase például aligha lenne az árelméleti tradíció tagjai közé sorolható. A chicagói közgazdaságtan tanszék mint tudományos és oktatási közösség tagjai nem szükségszerűen voltak a chicagói közgazdaságtan mint iskola tagjai (Stigler [1977] 4. o.).

Ebenstein [2003] (166. o.) szerint a chicagói közgazdaságtan felemelkedésében Friedman intellektuális dominanciája nagy szerepet játszott, s így az iskola éretté válását az 1960-as évek második felére és az 1970-es évekre teszi. Ezekkel az évszámokkal egyetértve Hamowy [2008] – akárcsak Miller [1962] (64. o.) – Friedman mellett George Stigler szerepét emeli ki, ám a chicagói közgazdaságtan elméleti és módszertani alapjait határozottan Friedman elméleti és módszertani nézeteihez kapcsolja. Stigler hozzájárulásának felmérése azonban még épp csak elkezdődött a szakirodalomban.³ A chicagói közgazdaságtan mikroökonómiai alapjainak lerakása szempontjából hatása csak Friedman makroökonómiai befolyásához mérhető (Becker [1993a] 762. o.). Nik-Khah [2011] bőszégesen idéz olyan szövegeket, amelyek Stiglert méltatva hatását Friedman jelentősége elé helyezik – a kérdés azonban mindig az értékelés szempontja és ideje. Friedman szakterülete, a monetáris makroökonómia szempontjából például Friedman vezető szerepét a szakirodalom nem vitatja. Stiglernek jelentős szerepe volt ugyanakkor annak a folyamatnak az elindításában, amelyet Becker teljesített ki, s amelynek eredménye az árelmélet racionális magatartási kiterjesztése lett (Medema [2011]).

A chicagói közgazdaságtan olyan tételek köré szerveződött, amelyeket Friedman nagyon hatékonyan képviselt. E tételrendszer része:

- a szabad és az egyénnek teret engedő piacgazdaság működésébe, mindent átható jelenlétébe és eltörölhetetlenségébe (Stigler [1988] 164. o.), illetve allokációs hatékonyságába vetett hit és

- a piaci megoldások ajánlása, ezzel együtt pedig az eredményként kialakuló hatalmi struktúra következményeinek figyelmen kívül hagyása (Samuels [1976a] 382. o.);

- a neoklasszikus közgazdaságtan favorizálása és kiterjesztése az egyéni és társadalmi élet különböző területeire (Samuels [1976b] 3–4. o.);

- a Keynes nézeteit övező erős szkepszis, a gazdasági ingadozások és a pénzkínálat alakulása közti összefüggés hangsúlyozása és ezzel együtt a pénzmennyiség mint a makrogazdasági stabilizálás fő eszközeként való értelmezése és

³ A folyamat lassúságát jól jelzi, hogy Stigler kéziratos hagyatéka nem szerepel a University of Chicago levéltárának (*Special Collections Research Center*) hivatalos katalógusában. Ha a kutató más forrásból tudja, hogy a kéziratosokat a könyvtár őrzi, kérésére a könyvtárosok egy áttekinthető leltárt tudnak mutatni, amely dobozról dobozra haladva tételesen felsorolja a mindenféle szisztémát nélkülöző tartalmakat. Egyes mappák azonban külön engedély birtokában sem kutathatók.

– ami az érem másik oldala, a gazdasági visszaesések a pénzkínálat csökkenése által kiváltott jelenségekként való leírása, kiegészítve a közgazdaságtan erős empirikus irányultságával (*Hammond* [2011] 38. o.), ami az elmélet empirikus kontextusba való helyezését jelenti.

Ha így fogalmazunk, nyitva hagyhatjuk a kérdést, hogy Friedman alapítója vagy legismertebb képviselője volt-e az iskolának – kétségtelen, hogy a közfelfogásban Friedman lett a chicagói közgazdaságtan arca (*Ebenstein L.* [2015] 122–123. o., *Becker* [1991] 146. o.). Bár az értékelések kivétel nélkül az alapítás ideje, a vezető és a tagok névsora és a dogmák listájának problémájára adott válaszkísérletek, abban minden fél egyetért, hogy a chicagói közgazdaságtan egyszerre volt egy markáns módszertan által alátámasztott elmélet és az elmélet alapján levezetett gazdaságpolitikai irányzat és filozófia.⁴

Mivel az 1950-es években már Friedman uralta az iskolát (mellette George Stigler, Aaron Director és Allen Wallis hozzájárulása emelkedik ki), minden érintett az ő nézeteire való reflektálással volt elfoglalva, s intellektuális erejének köszönhetően házon belül általában egyetértéssel találkozott (*Reder* [1982] 32. o.). *Bronfenbrenner* [1962] szintén Friedman szerepét hangsúlyozza. Ő a második világháború utáni iskolát Friedman gazdaságpolitikai (a gazdasági szabadság és az allokációs hatékonyság összekapcsolása, a gazdaságpolitikák disztributív hatásainak elhanyagolása) és módszertani elvei (a deskriptív realizmus szempontjának elhanyagolása) alapján definiálja. *Samuelson* [1991] (538. o.) a második világháború utáni időszak fejleményeire a „Friedman-féle chicagói iskola” címkével utalt, szembeállítva a gazdaságpolitikai, szociálpolitikai vagy politikafilozófiai értelemben más természetű Knight-féle chicagói iskolával. Friedman dominanciája tehát a rekonstrukciók visszatérő eleme.

Miller [1962] úgy tudja hangsúlyozni Friedman vezető szerepét, hogy közben elkerüli annak látszatát, hogy a modern iskola Friedman egyszemélyes vállalkozása lett volna. Visszatérő fordulata a „Friedman és mások” vagy „a többi közgazdász az iskolában” és a „Friedman és más modern chicagói közgazdászok”. Mindközben zavaró szóismétléseket sem produkál. Nem is téved: egy „magára hagyott” Friedman, iskola nélkül, nem tudta volna átalakítani a közgazdasági gondolkodást. Stigler ezt tudományszociológiai érvekkel magyarázza. Bármely tudomány bármely időpontban sokkal stabilabb tételekből áll, mint hogy egyetlen tudós számottevő

⁴ Itt elsősorban az iskola azon jellemzőire koncentrálunk, amelyek Friedman hatása szempontjából a legfontosabbak. Elméleti-módszertani szempontból az iskola ennél jóval kiterjedtebb volt. T. W. Schultz és D. Gale Johnson révén például markáns agrár-közgazdaságtani szárny is létezett, amire itt nem figyelhetünk. Ez a leszűkítés, amellet, hogy önkényes, fontos kapcsolatokat helyez a partvonalon kívülre, amelyeket figyelmen kívül hagyunk. Ilyen részlet az agrár-közgazdaságtan és az ökonometria kapcsolata az 1950-es években (*Emmett* [2011] 101. o.) vagy a munkaerő-gazdaságtan, amelynek kutatócsoportjában (*Research group in Labor Economics and Industrial Relations*) Lucas egyetemi tanulmányai idejében kutatói munkatársként feltűnt az a Leonard A. Rapping, akihez Lucast tudományos pályafutásának korai, még az 1970-es évek szigetmodelljei előtti éveiben szoros barátság fűzte (*The University of Chicago Announcements, Graduate programs in the Divisions for sessions of 1961–1962, 251–252. o.*), habár Lucas és Rapping munkakapcsolata nem itt, hanem a Carnegie Mellon Universityn kezdődött.

mértékben változtathatna a diszciplína doktrinális összetételén (Stigler [1977] 2–3. o.). Ez jól megteremti az összhangot Friedman és az iskola tagjai között, rámutatva utóbbiak nélkülözhetetlen szerepére, ami sok szempontból egyenrangú, nem úgy, mint a professzor–tanítvány viszony. Az egyenrangú tudományos tekintélyekből felépülő iskola ereje már van akkora, hogy maradandó változásokat eredményezzen a tudomány testén. Érdekes, hogy a bennfentes Stigler [1962] azonban a chicagói közgazdaságtan ezen definíciós kísérleteivel nem ért egyet – különösen Friedman dominanciájának hangsúlyozását utasítja vissza⁵ („[Friedmannek] volt ugyan szava Chicagóban, de úgy gondolom, hogy politikai nézeteinek hatásai máshol erősebbek voltak, mint itt” – Stigler [1962] 71. o.). Egyrészt azt kifogásolta, hogy a chicagói közgazdaságtan címkéje elfedi a tagok közti fontos véleménykülönbségeket. Mivel a chicagói közgazdászokat, mind egy generáción belül, mind a generációk között, súlyos nézeteltérések választják el, ezért nincs értelme valamiféle egységes táborról beszélni. Másrészt pedig azt, hogy az iskolának tulajdonított nézetek egyáltalán nem definiálják a chicagói közgazdászokat. A jegyek zömét számos nem chicagói közgazdász is elfogadná. E definíciós kísérletek tehát nem egyebek, mint az iskola Friedman elméletével való azonosítására tett kísérletek. Ez persze nem zárja ki, hogy a definíciók helyesek. Miller provokatív és élénk vitát kiváltó 1962-es cikke után több mint egy évtizeddel továbbra is Friedman volt az iskola definiáló egyénisége. Ennek megfelelően Wilber–Wisman [1975] például a chicagói közgazdaságtan módszertanát Friedman módszertana alapján írja le.

Maga Friedman [1974] egyébként megerősítette a korábbi elmélet- és módszertan-alapú definíciós kísérleteket (11. o.).⁶ Az iskola megkülönböztető szemléletmódjának elemei között nemcsak a neoklasszikus elmélet hatókörének kiterjesztését vagy a monetáris politika mennyiségi egyenletre alapozott értelmezését említette, hanem az empirikus adatok és elmélet szoros összekapcsolását is. Utóbbi egyébként nem a *chicagonomics* kizárólagos tulajdonsága, hiszen a chicagói szociológiai iskola szintén ezt az integritást hangsúlyozta. A chicagói iskola fogalmát Friedman tehát nem korlátozza a közgazdaságtanra, hanem pragmatikus filozófiai, szociológiai vagy politikatudományi értelemben is használja azt – vagyis a chicagói közgazdaságtan egy átfogó értelemben vett chicagói társadalomtudományi iskola mint csa-

⁵ Stigler nézetei Friedman szerepére vonatkozóan nem voltak kiforrottak. Ugyanebben az időszakban egy kiadatlan írásában így fogalmaz: „Az iskola iránti megnövekedett figyelem elsődleges oka az iskola vezére, Milton Friedman. [...] csak valami elvakult rosszindulat vezethetne valakit arra, hogy elvitassa kivételes elemzői zsenialitását [sic!] vagy azt az alapvető hatást, amit a kortárs közgazdászokra gyakorolt, beleértve az ellentábor tagjait is.” (Stigler [1962/1964?] 1. o.) Nagyjából három évtizeddel később is készséggel ismerte el Friedman vezető szerepét az iskola megalapításában, különösen politikai-gazdaságpolitikai szempontból (Stigler [1988] 150–157. o.). Máshol az 1946 utáni időszakot egyszerűen csak a „Friedman-korszakként” említi, olyan méltató megjegyzések kíséretében, mint például „Friedman talán az egyetlen közgazdász Keynes óta, aki világhírré tett szert mind tudósként, mind pedig a gazdaságpolitikákról folyó nyilvános viták szereplőjeként” (Stigler [1977] 16. o.). Ne legyenek kétségeink, az értékelést a tudós önképe is befolyásolja. Akad olyan darab Stigler levelezésében, amelynek írója azért nehezményezi Stigler Friedmant méltató megjegyzéseit, mert azok leértékelik az ő saját hozzájárulásának jelentőségét.

⁶ A szövegre Mishan [1975] hívja fel a figyelmet a chicagói közgazdaságtan piaci tételeit elemző hosszú írásában.

lád tagja. Mindazok a jellemzők, amelyek leírják a chicagói közgazdaságtant (vagy szociológiát), szoros összefüggésbe hozhatók egy átfogóbb chicagói társadalomtudományi gondolkodás sajátosságaival.

Figyelembe véve Friedman hozzájárulásának erős hangsúlyozását, Friedman ideje előtti érett chicagói közgazdaságtanról eszerint tehát nem is beszélhetünk (*Ebenstein L.* [2015] 100–101. o., *Emmett* [2008]). Ami az időrendet illeti, a chicagói közgazdaságtan első hivatalos szakirodalmi említése valóban 1947-ből származik. Az említés Aaron Director 1947-es előszavában található, amelyet Henry Simons „Economic policy for a free society” című, 1948-ban kiadott kötetéhez írt (*Ebenstein A.* [2003] 166. o.). Itt *Director* [1948] azonban Simonst nevezi meg az iskola vezéréként. Részen ugyancsak ezt a genealógiát támogatja *Stigler* [1988] (148–150. o.) is, aki szintén az 1950 körüli – pontosabban a második világháború utáni – évekre teszi az iskola kialakulását, s az 1950-es évek közepére az iskola létezésének széles körű elfogadását a szakmán belül. Jacob Viner bizonytalan az iskola működésének kezdeteit illetően, bár 1946-ból már ő is jól szervezett működésről számol be, ám magát nem sorolja a tagok közé.⁷ *Emmett* [2015] hasonlóan, a kései 1940-es és a korai 1950-es évekre datálja a modern iskola kialakulásának éveit.

Az alapítás problémái

A modern chicagói közgazdaságtan története a két világháború közötti időszakban kezdődött, nem meglepő tehát, hogy áttekintésében *Friedman* [1974] (14–15. o.) az előtörténettel kapcsolatban tagadja mindenféle konformitás vagy zárt és egységes ortodoxia jelenlétét. Ezekben az években a közgazdaságtan tanszék a közgazdasági heterodoxia vezető központja volt, ahol a tudományos kérdések körüli viták az oktatás integráns részét képezték. *Rutherford* [2010] a második világháború utáni iskola létezését megelőző időket szintén a heterodoxia erős jelenlétével jellemzi. Ez a heterodoxia nem volt független az amerikai közgazdasági gondolkodást a két világháború közötti időben jellemző általános heterodoxiától, ami a második világháború utáni évekre nagyrészt kiveszett – és nem csak Chicagóban. *Reder* [1982] (3. o.) a chicagói heterodoxia ezen képviselőit nem is hozza összefüggésbe a második világháború utáni iskola tagjaival. A chicagói közgazdaságtan története tehát a heterodoxia felől a neoklasszikus ortodoxia felé való elmozdulás, ami ugyan nem eredményezte a heterodox nézetek teljes kiveszését, de e gondolatok elvesztették súlyukat a többségi ortodox nézetekkel szemben.

Emmett [2006a], [2015] a kapcsolat természetét vizsgálva egy változásokkal és törésekkel tarkított folytonosságról beszél, és rekonstrukciójában Frank H. Knight szerepét hangsúlyozza, ahogyan *Reder* [1982] is. *Miller* [1962] (64–65. o.) szintén a folytonosság és törés speciális együttes előfordulásáról beszél. Nem mindenki ért azonban egyet a folytonosságra alapozott narratívával és Knight központi

⁷ Jacob Viner’s levele Don Patinkinhez, 1969. november 24. George Stigler Papers. Box 14. „The Chicago school of economics, 1979” folder.

szerepével sem. *Bronfenbrenner* [1962] (72–73. o.) két különböző iskoláról beszél, és a két világháború közötti iskola esetében Jacob Viner és a Knight-pártfogolt Henry Simons nevét emeli ki. A közgazdaságtan-tanszék fejlődésében a folytonosságot csak súlyos torzítások árán lehetne túlhangsúlyozni. Hogy a folytonosság képzete tovább gyengüljön, *Coats* [1963] rekonstrukciójában a Knight–Viner–Simons-garnitúra is törést okozva jelent meg a színen.

Van Horn–Mirowski [2009], [2010] a „hagyományos” narratívával szemben a chicagói közgazdaságtan kialakulását inkább neoliberális politikafilozófiai vállalkozásnak tekinti, és Henry Simons, Aaron Director, illetve Friedrich August von Hayek szerepét hangsúlyozza. Mivel a politikai és tudományos nézetek nem függetlenek egymástól (*Stigler* [1979] 6. o.), sőt mivel egy iskola tudományos hozzájárulása és politikai álláspontja bizonyosan szorosan összefügg (*Stigler* [1977] 8. o.), valószínűleg mindkét narratíva helyes: „a chicagói közgazdaságtant meghatározó politikai álláspontja alapján is azonosíthatjuk” (*Stigler* [1962/1964?] 1. o.). Természetes, hogy más folyamatokban más figurák játsszák a főszerepeket. A kölcsönöség abban áll, hogy a politikai nézetek tudományos alátámasztást igényelnek, egy társadalomtudományi elméletnek pedig mindig vannak politikai vonatkozásai. A politikafilozófiai vonal hangsúlyozása azonban csak színesíti, de nem írja felül az elméleti fejlődésre alapozott narratívákat.

Apróság, de mégis jellemző: Vinerre emlékező írásának második szakaszában *Samuelson* [1991] a legtöbb teret mégis Knightnak szenteli, Viner tanszéken betöltött szerepét és személyiségét szinte Knight szerepén és személyiségén keresztül mutatva be. Valóban, az iskola fejlődését a második világháború utáni időkben többnyire olyan oktatók és vezetők irányították, akik a Knight körül az 1930-as években csoportosuló „Knight-kör” tagjai voltak (*Emmett* [2009] 146. o.). *Henderson* [1976] is ezért húzza alá Knight szerepét: ő volt az alapító és a tanár egy személyben, akit hallgatók vettek körül.⁸ A későbbi évek meghatározó szereplői között az egyetlen kivétel Theodore William Schultz, aki – reagálva a tanszék kezdeményezéseire – elindította az iskola sikere szempontjából oly meghatározó workshoprendszert.

A modern iskola fejlődése szempontjából a két világháború közötti évek legfontosabb fejleménye az erős árelméleti tradíció megteremtése volt (*Van Overtveldt* [2007] 76–81. o.). Mivel Knight és Viner voltak azok, akik oktatási tevékenységükkel lerakták az 1950-es évek erős árelméleti tradícióinak alapjait, *Emmett* rekonstrukciója szerint az iskolát az 1920–1930-as években alapították. Ezt a szakaszolást *Hammond* [2010] is elfogadja. Az árelmélet a társadalmi cselekvés megértésének, illetve a széleskörűen értelmezett egyéni magatartás elemzésének szükséges, *de nem elégséges* eszközeként foglalta el helyét a curriculumban. A neoklasszikus közgazdaságtan ekkor olyan diszciplínának számított, amely a valóságos társadalmak megértése szempontjából csak nagyon korlátozott relevanciával rendelkezett (*Emmett* [1998a], [2009] 148–149. o.).

⁸ Ahhoz, hogy az iskolateremtés és paradigmaalkotás kérdése egyértelmű legyen, *Henderson* szerint szükség lenne egy erőteljes elméleti keretre is. Látni fogjuk, hogy éppen ez az a pont, ahol a Knight és tanítványai közötti kapcsolat természete kérdéssé válik.

Az elméleti dimenzió – a közgazdaságtan imperializmusa

A második világháború utáni chicagói közgazdaságtan azonban valami más lett, mint amivel Knight egyet tudott volna érteni, s ezért beszélhetünk csak töresek és új kezdek mentén értelmezett folytonosságról. Knight ragaszkodott a neoklasszikus árelmélethez, bár a hatókörére és felhasználására vonatkozó súlyos fenntartások mellett. Ha tehát a folytonosságot hangsúlyozzuk, problémaként jelentkeznek az egységes táboron belüli lényeges különbségek. Ha a szakadásokat (*Hodgson [2001]*), a folytatólagosság képzete gyengül, s ezzel a második világháború utáni iskola mintha a semmiből tűnne fel. Ráadásul, ahogyan azt *Medema [2011]* (154–155. o.) kiemeli, a Friedman és Stigler által dominált második generáció sem volt egységes elméleti szempontból. Bár Friedman is jelentősen eltért a régi iskola által helyesnek vélt iránytól, klasszikus marshalliánus attitűdje miatt még mindig közelebb állt az eredeti koncepcióhoz, mint az imperialista Stigler és őt követve Becker. Ez pedig nagyon bizonytalanná teszi, hogy a második világháború utáni chicagói közgazdaságtan tekinthető-e a két világháború közötti éra folytatásának.

Az értékeléseket olvasva nem könnyű rátapintani a régi és az új iskola közötti feszültség fő frontvonalára. Ha a neoklasszikus elmélet *Friedman [1953/2009]* által javasolt közvetlen empirikus alkalmazását eufemisztikusan csak problémaorientáltságnak és a társadalommal szemben mutatott értelmiségi felelősségvállalás megnyilvánulásának vagy a társadalompolitikai viták alapjának nevezzük, ez önmagában nem olyan elem, ami ellen Knight tiltakozott volna (*Emmett [1999]* ix–xii. o., *Ebenstein L. [2015]* 93. o., *Hammond [2010]* 15. o., *Patinkin [1973]* 790. o.). Nem mellékes azonban, hogy Knight empirizmusát *Friedman [1946]* (4. o.) elégtelennek találta.

Friedman explicit empirikus fordulata nem a semmiből merült fel. *Becker [1994]* (349. o.) és *Friedman (Hammond [1988]* 12. o.) az elméletek empirikus tesztelésének hangsúlyozását Vinerre vezetik vissza,⁹ bár ezzel együtt az is igaz, hogy Friedman erőteljes empirizmusához fogható fejlemény nem volt korábban a tanszéken (*Stigler [1977]* 17. o.). Friedman árelméleti jegyzetében tett kijelentése, amely szerint a közgazdaságtudomány célja annak vizsgálata, hogy konkrét társadalmak hogyan oldják meg konkrét gazdasági problémáikat, biztosan Knight egyetértésével is találkozott volna – ellentétben mondjuk azzal, ahogyan Friedman a következő mondatban a közgazdaságtan tárgykörét a szűkös erőforrásokkal való gazdálkodás problémáira szűkíti, vagy azzal, ahogyan néhány oldallal később a (társadalmi és egyéni) célokról folyó vitát kiemeli a közgazdaságtan problémái közül (*Friedman [1976]* 1–7. o.). Friedman számára a „legyen” kérdései – például a preferenciák kialakulásának vagy változásának pszichológiai vagy etikai vonatkozásai – nem tartoztak a közgazdaságtan tárgyköréhez.

⁹ *Viner [1925]* azt vizsgálta, hogy hogyan lehet a gyakorlatban az árak alapján mérni, hogy egy piacacon versenykörülmények uralkodnak-e. A *The long view and the short* című kötetének néhány írása (például *Price policies; Taxation and changes in price levels*) szintén jó példája annak, hogy hogyan kell az elméletet konkrét piaci problémák értelmezésében használni (*Viner [1958]*). Máshol az indukció és dedukció problémáját szintén az elmélet valósággal való érintkezésének módszertani ajánlása-ként tárgyalja (*Viner [1917]*). Viner árelmélethez való hozzáállása jelentősen hozzájárult a chicagói közgazdaságtan marshalliánus elhajlásának kialakulásához (*Medema [2011]* 154. o.).

Knight az emberképe miatt, amely szerint az ember társas és kulturális teremtmény (*Knigh*t [1948/1956] 282–283. o.), a szűkös erőforrásokkal való gazdálkodás alapvető kérdését nem is tekintette társadalmi problémának, és ezért számára ennek módszeres vizsgálata nem is volt társadalomtudománynak nevezhető.¹⁰ Szerinte a szűkös erőforrásokkal való gazdálkodás egyszerű célracionálitási kérdés, ami természetéből adódóan nem társadalmi, hanem individuális probléma (*McKinney* [1975] 782–783. o.). Ahhoz, hogy egy mechanisztikus tudomány számára e gazdálkodás vizsgálható legyen, a *homo oeconomicus*t mindenféle társadalmi közegből kiszakítva kellett létrehozni – aki így azonban semmilyen valóban társadalmi problémával nem szembesül. Az elméleti közgazdaságtan Knight szerint az individuum személyiségének olyan rétegére koncentrált, amely a társadalmi létben mozgó ember magatartását ritkán dominálja. A neoklasszikus elmélet relevanciája tehát erősen korlátozott. Knight számára nagyrészt maguk a célok is társadalmi eredetűek, és az emberi racionalitásnak része a célokról folytatott vita is (*Knigh*t [1925/1935] 102. o., *Emmett* [1994a]). Az egyént egyszerre determinálja és korlátozza is társadalmi környezete (*Samuels* [1976c]). Mivel a társadalom szabja meg az ember alapvető döntési helyzetének körülményeit, a társadalom figyelembevétele nélkül a döntés nem elemezhető és nem érthető meg. A kritikusok szerint szélsőségesen individualista alapokon állva a chicagói közgazdaságtan nem fogalmazhatott meg a társadalmakra vonatkozó érvényes tételeket.

Bár a közgazdaságtant Friedman értékítéletekkel foglalkozó tudománynak tekinti, szerinte ezek a döntési helyzetek a preferencia-rendszer alapján jól modellezhetők. Ennek megfelelően mindig közgazdasági problémáról beszélünk, amikor valamely preferencia-rendszer alapján egy ágens a szűkös erőforrásokat alternatív felhasználási módok között allokálja az igények maximális kielégítése érdekében.¹¹ Emiatt pedig nincs szükség arra, hogy elvi különbséget tegyünk *Robinson Crusoe* egyszemélyes gazdasága és a komplex kapitalista gazdasági szerveződés allokációs problémái között (*Friedman* [1976] 2–3. o.).

Bár ezeken az oldalakon Friedman fogalmazása előrevetíti a közgazdaságtan imperialista fordulatát, ezt a döntő lépést Friedman még nem tette meg. Csak *Stigler* és *Becker* lesz az, aki ezt a kiterjesztést következetesen végrehajtja. Számukra az emberi élet szinte valamennyi döntési helyzete visszavezethetővé válik az alapvető közgazdasági problémára (*Becker* [1971] 1. o., *Stigler* [1976] 1212. o., *Stigler* [1979] 4. o.), s nincs elméleti különbség a jelentős és jelentéktelen vagy az élet egymástól nagyon távoli részeit érintő döntési helyzetek között (például a kisebbségekkel szembeni diszkrimináció vagy a házasságkötéssel és válással kapcsolatos döntések).

Az ember döntései tehát alapvetően gazdasági döntések: erőforrások allokálása alternatív felhasználási módok között a szubjektíven értelmezett jólét maximalizálása érdekében – ami akár a szenvedés maximalizálása is lehet, ha az egyén

¹⁰ Friedman egy teljesen más közgazdaságtant definiál, amikor így fogalmaz: „Ha az erőforrások nem szűkösek, nincs semmilyen probléma.” (*Friedman* [1976] 1. o.)

¹¹ Friedman itt nem utal explicit módon a gazdasági szereplők preferenciáira, azonban megfogalmazásából az egyén preferenciákon alapuló döntési problémája olvasható ki: „egy egyén minden esetben közgazdasági problémával szembesül, amikor arról dönt, hogyan allokálja szabadidejét az alternatív felhasználási lehetőségek között” (*Friedman* [1976] 2. o.). Ez nem piaci szintű allokációs probléma.

mazochista. Ez más, mint amiről Marshall beszélt a közgazdaságtan tárgykörének meghatározásakor (Marshall [1920/2013] 1. o.). Számára nem minden közgazdaságtan – a gazdasági megfontolások, hasonlóan a valláshoz, egyszerűen csak nagyon fontosak. Az új közgazdaságtanban a szűkös erőforrások közé azonban bármi beszámítható (például jövedelem, idő, az egyén várható élettartama, a kognitív erőforrásaink hasznosítása vagy a számolási készség), ami döntéseink korlátjaként értelmezhető, s az alternatív felhasználási módokat pedig preferencia-rendszerünk súlyozza (Becker [1993b]). Semmiféle elvi korlátozás nincs a preferenciák tárgyaira vonatkozóan: rájuk egyszerűen a döntés tárgyaiként utalnak, s így szinte nincs olyan döntés, ami ne lenne visszavezethető költségek és hasznok összevetésére.¹² S ha a tudományos probléma mindössze abban áll, hogy az ember maximalizálja a hasznát adott preferenciák és korlátozott erőforrások mellett (Becker [1976] 13–14. o.), akkor e közelítésmód egyben nagyon *realisztikusan* írja le az emberi magatartás magját (Stigler [1946] 13–14. o., Stigler [1979] 3. o.).

Módszertani szempontból különösen érdekes, hogy Stigler és Becker, illetve Friedman mennyire eltérően ítélték meg a neoklasszikus árelmélet ontológiai státusát. Míg Friedman [1953/2009] számára az elmélet feltevései csak *mintha* módon kapcsolódnak a valósághoz,¹³ és a modellválasztás kritériuma a jó empirikus teljesítmény, addig Stigler a fent idézett helyeken az árelméletről úgy ír, mint amelynek nagyon *realisztikus* a magyarázóereje, s ennek felismerését egyébként Friedman tudományos teljesítményeként tartja számon. Stigler értelmezésében a modell nem azért sikeres, mert a jelenségek szintjén jól utánozza a gazdasági szereplők magatartását, hanem mert a modell helyesen ragadja meg a gazdasági szereplők döntéshozatali eljárásának magját. Hatalmas és rendkívül tudatos lépés volt ez a társadalmi folyamatok egyéni döntésekre való visszavezetésében (Becker [1993b] 402. o.).

Friedman [1953/2009] pozitivista módszertana a modern közgazdaságtani elméletek szelekciós kritériumává az empirikus teljesítményt tette, s ezt jól kiegészítette Stigler–Becker [1977] a preferenciák stabilitásáról szóló tanulmánya. Ha a jó közgazdaságtan empirikusan sikeres közgazdaságtant jelent, akkor a magyarázatnak meg kell maradnia a szűken – neoklasszikus döntéselméletként – értelmezett tudományos közgazdaságtan keretein belül (Emmett [2006b]). Ha ugyanis a cselekvés befolyásoló tényezői között nagy számban lennének jelen külső, nem közgazdasági

¹² Marshall tárgyalja azt a problémát, hogy mikor érdemes törvénynek nevezni egy társadalmi tendencia létezésére vonatkozó kijelentést (Marshall [1920/2013] 27. o.). A kérdés ekkor az, hogy hivatkozunk-e olyan sokat egy összefüggésre, hogy a törvényformára hozásból származó haszon (a tudományos diskurzus kényelme) felülmúlja-e a kárt, amit egy újabb fogalom bevezetése okoz. Itt a tudományos diskurzus egyszerűsége és szépsége a két versengő jószág: ha egy új terminus bevezetésével csökkentjük a szépséget, növelhetjük a kényelmet, vagyis elmozdulunk egy közömbösségi görbe mentén. Vagy másként, a szépség feladásából származó veszteséget (költséget) vetjük össze a kényelem növekedéséből származó haszonnal.

¹³ Csak emlékeztetőként: Friedman pozitivistának egyik sarokköve az az elv, amely a feltételezésektől nem követeli meg, hogy igazak legyenek. Ha jól teljesítő modellt kapunk a falevelekről azt feltételezve, hogy magatartásuk olyan, *mintha* racionális haszonmaximalizáló szereplők lennének (vagyis a racionalitási posztulátum alapján jól tudjuk külsődlegesen leírni a viselkedésüket), a modellt meg kell tartani.

természetű változók is, ezek működését mindig a közgazdasági törvényeket megzavaró mechanizmusokként kellene nyilvántartani – az empirikus teljesítmény pedig szükségszerűen romlana. Nem engedhető meg tehát, hogy a társadalmi valóság mechanizmusainak működtetésében valami „nem közgazdaságtani” is jelen legyen – a jó empirikus teljesítmény tehát a neoklasszikus döntéelmélet kiterjesztése révén érhető el.¹⁴ Stigler és Becker felvetése az volt, hogy tételezzük fel az ízlés stabilitását és emberek közötti hozzávetőleges hasonlóságát, s így óvjuk meg a közgazdaságtant az ízlésről folyó – egyébként a közgazdaságtanon kívülre helyezett és nem is tudományos jellegű – vitáktól (*Emmett* [2009] 152. o., *Becker* [1976] 5. és 14. o.). A viselkedésben tapasztalt változások a hagyományos módon, az árak és a jövedelmek változására vannak visszavezetve. Ezzel a közgazdaságtan exogén körülményként tart számon számos olyan alapvető és központi tényezőt, amelyek hosszú távú változásai egy komplex társadalomtudomány szerint jelen vannak a társadalmi cselekvés fontos meghatározói között, s amelyek stabilitása csak rövid távú feltételezésként állja meg a helyét (*Knight* [1924/1999] 36–37. o.). Stabilitásuk feltételezése pedig kizárja a róluk folytatott racionális vita lehetőségét (*Emmett* [1994a]).

Nem zárható ki, hogy az emberek ízlése hozzávetőleges hasonlóságának mint feltételezésnek a realitásával Friedman is egyetértett. Erre utal, amikor a pozitív és normatív közgazdaságtan viszonyáról értekezve arról ír, hogy az emberek közötti gazdaságpolitikai véleménykülönbségek sokkal inkább a pozitív közgazdaságtan bizonytalanságaira, mintsem az emberek alapvető értékekre vonatkozó attitűdjeinek különbségeire vezethetők vissza (*Friedman* [1952]). A gazdaságpolitikai viták eszerint egy precízebb pozitív közgazdaságtan révén mérsékelhetők, hiszen az emberek többnyire nem mutatnak jelentős véleménykülönbségeket az alapvető kérdésekben.

Az árelmélet szigorú alkalmazására épített *chicagonomics* nem a célok vizsgálatát, hanem az ismertnek tételezett célok leghatékonyabb elérési módjának megtalálását tekintette a társadalmi cselekvést segítő közgazdaságtan feladatának (*Friedman* [1967] 85–86. o.). Így a célokról folytatott vita a tudományos pozitív közgazdaságtan határain kívülre, a normatív közgazdaságtan erkölcsi-etikai megfontolásai közé került (*Gramm* [1975] 758. o., *Friedman* [1953] 2. o.). A róluk folytatott párbeszéd lehetséges, a közgazdász feladata azonban akkor kezdődik, amikor e célok már jól definiáltak. A második világháború utáni iskola számára az árelmélet már nem szorult külső diszciplináris segítségre az egyéni és társadalmi cselekvés megértésében és szabályozásában.¹⁵ Az eredmény egy gazdaságpolitikai irányultságú alkalmazott tudomány lett.

¹⁴ A neoklasszikus közgazdaságtan imperializmusát *Morgan–Rutherford* [1998] (13–14. o.) azzal hozza összefüggésbe, hogy a neoklasszikus formális „szerszámoszláda-közgazdaságtan” alkalmazásával a közgazdászok a második világháború során (de már az 1929–1933-as válság alatt is) számos nem hagyományos problémát tudtak megoldani, s ez megnövelte mind a technikába, mind az eszközök mögött rejlő alapelvekbe vetett bizalmukat.

¹⁵ Ha a piac olyan hatékonyan látja el a társadalmi folyamatok koordinálását a családnál magasabb szinteken, miért is ne lehetne kiterjeszteni az ármechanizmust a családszintű folyamatokra is? Ahogy *Miller* [1962] (66. o.) fogalmaz, semmi élc nincs abban, ha a modern chicagói közgazdászokat úgy képzeljük el, hogy a családi kapcsolatokat árelméleti alapokon elemzik. Itt azonban nem világos, hogy *Miller* az árelméltre hatékony elemzési eszközként vagy pedig olyan személytelen mechanizmusként utal, amely a családon belüli magatartást is koordinálja.

A módszertan és a szemléletmód tehát, ahogyan az új generáció a közgazdaságtan problémaorientálttá tette, már alapvetően eltért a korábbi elvektől. Bár a közgazdaságtan az egyéni és társadalmi élet egyre több területét fedte le, ezt egy leszűkített, racionális szemléletmód¹⁶ kiterjesztésével érték el, ami az embert megfosztotta társadalmi lététől – legalábbis attól, ahogyan az ember társadalmi létét megelőzőleg elképzelték. Miközben Knight támogatta a társadalomtudomány közvetlen valós társadalmi relevanciáját, ennek megvalósítását nem a „magára hagyott” neoklasszikus elmélettől várta – Friedman kezében viszont elmélet és adatelemzés összekapcsolódott (*Hammond* [2010] 9. o.). Az ember társadalmi léte egyetlen elv szerint végrehajtott döntések más embereket is érintő sorozatává vált. A modern chicagói közgazdaságtan születése az ember mint társadalmi lény újradefiniálásaként zajlott.

A közgazdaságtan ezzel *komplex* társadalomtudomány helyett objektív, egységes és kiterjesztett diszciplínává fejlődött, amely minden gazdasági folyamat értelmezését saját hatáskörébe igyekezett vonni – és a kiterjesztés kulcsa az egységesség.¹⁷ A közgazdász az új fejlemények láttán büszkeség önthette el, hogy a neoklasszikus árelmélet hány, eddig a társtudományok által vizsgált kérdést meg tud válaszolni egyetlen elméleti keretben (*Stigler* [1979] 3. o.). Az új tudomány szerint minden probléma közgazdasági probléma, ahol bármilyen természetű szűkös erőforrásokat kell bármilyen természetű cél elérése érdekében allokálni (*Friedman* [1976] 3. o.). Az emberi döntések mögött egy olyan közös, egységes alap keresése és megértése lett a cél, amely a társadalmakat magányos egyének társadalom előtti halmazává redukálta – vagy, mint Lucas és az általa elindított DSGE-elmélet esetében, egyetlen reprezentatív egyén megsokszorozásával hozott létre primitív társadalmakat. Knight társadalomképe alapvetően különbözött attól a társadalomtól, amely a modern közgazdaságtan eszközeivel vizsgálható. A természettudományos módszer alkalmazhatósága érdekében a társadalom a közgazdaságtan számára átalakult, és Knight számára ez a konglomerátum megszűnt társadalomnak lenni (*Medema* [2011] 153–154. o.).

Ahogy *Samuels* [1976b] (4–5. o.) fogalmaz, a sajátos chicagói szemléletmód szerint tradicionális neoklasszikus eszközökkel kellett a korábbi intézményi-heterodox elemzés felségterületére behatolni. Így a régi és az új iskola közötti törést az okozta, hogy az új igyekezett a komplexitás problémáját vagy kihagyás, vagy a neoklasszikus eszközök kiterjesztése révén megoldani. Annak tehát, hogy Knight elutasította a modern közgazdaságtant, egészen az emberképig lehatoló vonatkozásai vannak – s ez az elméleti-metodológiai szembenállás éles határvonalat húz a régi és az új chicagói közgazdaságtan közé (*Hirsch–Hirsch* [1976]). E technikai tudomány a valósághoz módszertani szempontból – a közvetlen gyakorlati alkalmazások ellenére – már nagyon közvetett és absztrakt módon kapcsolódott, s ahogyan nem volt

¹⁶ Itt nem a Muth–Lucas-féle racionális várakozások bevezetéséről van szó, hanem arról az alapvető feltételezésről, hogy az ember mint a prototipikus *homo oeconomicus* a célok ismeretében racionálisan mérlegeli a rendelkezésére álló erőforrások allokálását, vagy – másként – előretékintő módon összeveti tervezett cselekvésének várható hozamait és költségeit (*Stigler* [1979] 4. o.).

¹⁷ *Emmett* [1997b] jól leírja, hogy Knight számára absztrakt árelmélet és a valóság fokozatosan két különböző világgá vált, amelyek között nem volt átjárás. Ez kétségessé teszi az elmélet közvetlen és kizárólagos empirikus alkalmazásainak lehetőségét (*Emmett* [1994b]).

követelmény a realizztikus feltevések alkalmazása (egyébként helyesen), ugyanúgy nem tekintette feladatának a társadalmi tények fejlődésének leírását és értelmezését sem. Ezek önmagukban véve érdekesek lehetnek, de nem a közgazdaságtan számára (Bronfenbrenner [1962] 75. o.). S abból, ahogyan Emmett [1999] (x–xi. o.) Knight neoklasszikus elmélettel szembeni elégedetlenségét bemutatja, nem könnyű a két világháború közötti és a második világháború utáni hagyományok folytatólagosságára asszociálni. Bár az árelmélet mindkettő számára létezett, annak státusa és hatóköre drámaian eltért a két periódusban.

A közgazdaság-tudomány átalakulási folyamata abba az átfogóbb társadalmi átrendezésbe illeszkedett, amelynek során a társadalom igénye fokozatosan elfordult az etikai reformokra törekvő közgazdaságtantól egy technikai és értékmentes, megbízható és józan, megfontolt tudomány felé (Bateman [1998], Goodwin [1998], Hammond [2011]). Régi és új chicagói közgazdaságtan viszonyát vizsgálva Gramm [1975] is hasonló következtetésekre jut. Megvizsgálva a közgazdaságtan tanszék oktatóinak társadalomfelfogását és módszertanát, arra jut, hogy a modern iskola a két világháború közötti időszak egyéniségei számára elfogadhatatlan világrépre épült – a két időszak között tehát éles a törés, minden kapcsolat és folytatólagosság ellenére is. A régi iskola számára az egyén társadalmi lény. Kölcsönös függőségi viszonyok és korlátok léteznek az egyén és a társadalom között. Az egyének nem egy leegyszerűsített társadalom atomisztikus tagjai, egy olyan társadalomé, amely nem több mint tagjainak pusztá összege. Bár nem említi a szigetmodelleket, nem nehéz felismerni a „hiperracionális” és „ultraracionális” önérdékkövető és a társadalmi létből kiszakított, amorális egyéneknél Lucas valós társadalmakból kiszakított szigetlakóit.

Bár mindkét tábor számára a piac jelenti az interakció terepét, az emberről és cselekvéseiről, illetve az ember és társadalom viszonyáról alkotott felfogásaik drasztikusan különböznek – olyannyira, hogy a régi iskola szerint az új iskola alapvető tudományossága is kérdéses lenne. Gramm Friedmant hibáztatja azért, mert az erkölcsi kérdésekről folyó vitát törölte a tudományos kérdések közül, és amiért a közgazdaságtant egy jól definiált, de nagyon szűk módszertani ösvényre terelte. A korai iskola eklektikus és komplex módszertana helyett Friedman a természet- és társadalomtudományokat közös alapra akarta helyezni.

Az oktatási dimenzió – a *chicagonomics* mint képzési program

Az elméleti fejlődés közvetlenül érezte hatását az oktatásban is. Valójában az elméleti szemléletváltás és az oktatási program ezt tükröző átalakulása párhuzamosan zajlott. Amikor a szakirodalomban a chicagói közgazdaságtanról esik szó, akkor nemcsak egy elméletéről, hanem egy oktatási programról és – ahogyan látni fogjuk – egy oktatási-kutatási infrastruktúráról beszélnek.

A chicagói közgazdaságtan mint oktatási program azokban a vitákban született, amelyek a 20. század első harmadában a helyes oktatás természete körül folytak, s nem voltak függetlenek a közgazdaságtan mint tudomány természetéről folytatott vitáktól. Az első világháború előtti progresszív éra egyetemi oktatásának célja

az egyetemi képzés valamennyi szintjén egy meglehetősen általánosan értelmezett tudatlanság és tájékozatlanság felszámolása volt, s a képzési szinteket az általános tudás megszerzésére fordított idő hossza különböztette meg. Az elmélyült tudományos munka ekkoriban nem jelentett specializálódást, hiszen a tudomány célja a társadalmi problémák átfogó megértése és orvoslása volt.

Chicagóban a két világháború között kezdődött el a tudományos képzés átszervezése, s lett 1942-ben formálisan is elválasztva az általános műveltséget nyújtó általános képzés és a specializált kutatási módszerek használatára felkészítő graduális oktatás (Frodin [1950]). Ez megváltoztatta a közgazdaságtan-tanszék feladatait is, hiszen az *undergraduate* szint teljes egészében a college-hoz¹⁸ került. A *college* és a tudományos képzést és kutatást végző divíziók közötti feszültségek miatt 1953-tól a tanszék újra vitt kurzusokat *undergraduate* szinten is (Orlinsky [1992] 65. o.). E munkamegosztásban a *college* oktatási programja biztosította, hogy a közgazdaságtan-tanszék a társadalomtudomány alapszövegeit behatóan ismerő hallgatókkal foglalkozhatott, ami remek alapot jelentett a közgazdaság-tudományi kutatók képzéséhez (Emmett [1998b] 140. o.).¹⁹ Nem mellékes az sem, hogy így a közgazdaságtan tanszék a mester- és PhD-szintű oktatás és a kutatás kapcsolódó céljaira koncentrálhatott.

A közgazdaságtan tanszék oktatási programja már nagyon korán, 1926 és 1930 között három központi tárgycsoport köré szerveződött: árelmélet, pénz- és bankügyek, illetve közgazdasági elmélettörténet (Emmett [2015]).²⁰ A három központi tárgycsoport követelményrendszerét később T. W. Schultz tanszékvezetése (1946–1961) alatt módosították (Emmett [2010]), és akkor vette fel máig érvényes alakját: árelmélet, monetáris elmélet és ökonometria.²¹ Az erősen szabályozott második világháború utáni program alapját egy jól definiált hallgatói követelményrendszer jelentette, amelynek tárgyköre nagyon szűk volt. A hallgatók feladatát az árelmélet és az emelt szintű statisztikai-ökonometriai módszerek kreatív és önálló alkalmazásának elsajátítása jelentette: ezek voltak a kulcsfontosságú elméleti és empirikus kompetenciák. Így került át az oktatásba az árelmélet mint empirikus/alkalmazott objektív (vagy legalábbis kevésbé szubjektív) gazdaságpolitikai tudomány, amely mint elméleti közelítés a chicagói közgazdaságtan megkülönböztető jellemzőjévé vált. Erős elméleti zártság (hiszen mind a kérdések,

¹⁸ A *College* az egyetem önálló oktatási egysége, amelynek oktatói számára legfeljebb nagyon mérsékelt publikálási kötelezettséget írnak elő. Feladatuk egy „főiskolai” szintű képzés megvalósítása (The University of Chicago Announcements, The College and the Divisions, Sessions of 1942–1943. 4–8. o.).

¹⁹ The University of Chicago Announcements, Undergraduate Programs, 1954–1955. 28. o.

²⁰ Henderson [1976] részletesen leírja, hogy miért volt fontos a *chicagonomics* kialakulásában az elmélettörténet. Bár Viner és Knight motivációja és közelítésmódja különbözött, s ez kettőjük különbözőségét már-már legendássá változtatja (Medema [2014] 4. o., Patinkin [1981] 7. o.), mindketten egyaránt hozzájárultak annak a hagyománynak a kialakulásához, amelyben a korábbi elméletek vizsgálatát az elméleti gondolkodás fejlesztésének eszközévé tették. A szakmával szembeni ezen kritikai attitűdöt Emmett [1998b] (135. o.) is a chicagói közgazdaságtan egyik fontos jellemzőjeként említi. A közgazdasági elméletek története volt tehát az a közeg, amelyben a hallgató megtanulta elkerülni a múlt hibáit – az oktatási programban tehát a gazdaságelmélet és a közgazdasági elmélet-történet szoros és jellegzetes egységet alkotott.

²¹ A három kulcstárgy (az egyetemi szleng szerint: *core*) elnevezése a mai rendszerben: árelmélet; a jövedelem, a foglalkoztatás és az árszínvonal elmélete; kvantitatív módszerek.

mind pedig az elfogadható válaszok köre előzetesen behatárolt volt) és analitikai fegyelem (a tudományos kérdésekre csak előre rögzített módon kereshetők a válaszok) szerint alakult ki a Chicagóra jellemző oktatási környezet.²²

Friedman szerepe az oktatási programban

A chicagói közgazdaságtanra vonatkozó visszaemlékezések és ismertetések visszatérő eleme Friedman árelméleti tárgycsoportjának méltatása. Mivel az árelméleti megközelítés központi szerepet játszott az elméleti átalakulásban, szinte természetes, hogy az árelmélet mint tantárgy szintén súlyponti helyet kapott, tovább erősítve ezzel a vezető oktató, Milton Friedman fontosságát.

A tárgyaknak tulajdonított jelentőség miatt a tárgyak felépítése és követelményrendszere sokat elárul a *chicagonomics* mint oktatási program működéséről, és egyúttal betekintést kaphatunk a szocializációs közegbe is. A híres „Econ 301” és „Econ 302” esetében a hangsúly a végtermékek árazási mechanizmusán volt, az „Econ 302” során már némi figyelmet szentelve a termelési tényezők ármeghatározódásának is. Ennek megfelelően az érték- és elosztáselmélet az árelmélet speciális eseteként szerepelt (Friedman [1951/1960] 2. o.). Az 1960-as évek első feléből származó vizsgadolgozatok és a hallgatóknak kiosztott problémacsoportok megmaradt példányai szerint az „Econ 301” problémáit ma jobbra a standard mikroökonómia címkéje alatt tárgyaljuk. A kérdések típusai változatosak: igaz–hamis állítások, hiányzó kifejezések behelyettesítése, rövid indoklások, matematikai problémák megoldása és esszék – ma is tipikusnak számító formák. A kérdések tartalma azonban egy átfogó közelítésről tanúskodik: többnyire a piac működésére vonatkoznak (például a határbevétel és a kibocsátás összefüggései, az adózás árakra és termelésre vonatkozó hatásai, jövedelemrugalmasság, az egyéni kereslet problémái, a vállalati költségfüggvények összefüggései, a monopóliumok működése), de megjelenik a fogyasztói magatartás preferencia-rendszeren alapuló elemzése is. Feltűnő azonban a tantárgy problémaorientáltsága. Visszatérő elem az egyszerű újságkivágásokkal vagy a klasszikus szépirodalomból származó idézetekkel vázolt „hétköznapi” közgazdasági problémák elméleti megfogalmazása és megoldása: „Fordítsa közgazdasági nyelvezetre az alábbi idézetet, és elemezze a problémát”,²³ vagy „Elemezze a mellékelt újságkivágásban foglalt üzleti gyakorlatot”, és „Hogyan tesztelné magyarázata helyességét?”²⁴ A vizsgákon – és feltételezhetően a kurzuson sem – Friedman nem törekedett a szofisztikált matematikai megfogalmazásra; a hangsúly sokkal inkább az elméleti összefüggések mélyreható elsajátításán volt, matematikával vagy a nélkül.²⁵

²² Nem véletlen, hogy ebből a leírásból Kuhn [2002] paradigmafogalma és a normál tudomány működéséről adott leírása olvasható ki. A *mainstream* közgazdaságtan *heterodox* (nem ide számítva az új intézményi közgazdaságtant) kritikája által kifogásolt jellemzők a paradigma kitermelésének szükséges kellei. Felidézve, hogy a paradigma fennmaradása a követők „újratermelésétől” függ, nem meglepő, hogy a chicagói közgazdaságtan sikeres oktatási programként is működött.

²³ Economics 301, Final examination. December, 1960. Milton Friedman papers. Box 77. Folder 2.

²⁴ Economics 301, Final examination. Winter, 1964. Milton Friedman papers. Box 77. Folder 2.

²⁵ Becker [1991] (143. o.) csalódott is volt, amiért az általános egyensúlyi elemzés és a matematikai közgazdaságtan nem kapott kellő hangsúlyt.

Az „Econ 302” problémái már túlmutatnak a standard mikroökonómián. A problémaorientáltság megmaradt: a hallgatók valós vagy valószerű gazdasági fejlemények piaci és társadalmi hatásait elemezték. Érdeemes megjegyezni, hogy a problémák között megjelenik az egytermékes szigetmodellek kerete, ahol a szereplők egyforma termelési függvény szerint működnek, de a kereslethez a saját termék készletszintjének szabályozásával alkalmazkodó és az elvárt szinthez az ingadozások után visszatérni szándékozó vállalat esete is felbukkan.²⁶ Ezek a keretek később *Lucas* [1972], [1975] szigetmodelljeiben tűnnek majd fel. Az árelmélet kiterjedtebb alkalmazásait jelzi, hogy az „Econ 302” során megkezdődött a gazdasági ciklusok bérváltozások és a munkanélküliség változása közötti összefüggésen alapuló vizsgálata, előfeltételezve, hogy a stabil Phillips-görbe hipotézise nem működik.²⁷

Érdekes megfigyelni, hogy Chicagóban az egyetemi hallgatók nem egyszerűen emelt szintű közgazdaságtant tanultak – a tananyag, egyszerűen fogalmazva, a chicagói közgazdaságtan volt. Ahogy láttuk, a Phillips-görbe elméletét úgy tanulmányozták, hogy *Phillips* [1958] megközelítését eleve elvetették. A monopolisztikus verseny témakörében Friedman ugyanebben a szellemben kérdezett rá Stigler álláspontjára. A tárgyak olvasmányjegyzéke finoman szólva is demoralizáló terjedelmű volt. A vaskos alapművek mellett számos, többnyire kötelező olvasmány szerepelt a három és fél oldalas telegépelt jegyzéken. Friedman nagyon kiegyensúlyozottan válogatta össze a szakirodalmi háttérrel, vagyis közismert és sokszor idézett marshalliánus beállítódottsága ellenére sem vált dogmatikussá – a hallgatók persze kiterjedt részeket olvastak Marshall *magnum opusából*. Friedman tárgyalási módja is meglehetősen marshalliánus volt (*Hammond* [2010] 12. o.), hasonlóan a chicagói árelmélet egészéhez (*Emmett* [2007] 182. o., *Patinkin* [1981] 7. o., *Hammond* [1988] 12. o.). A kiterjedt Marshall-szemelvények mellett a két Keynes (Neville-től a *The scope and method of political economy* és Maynardtól a *The general theory of employment, interest and money*), Hayek, Friedman saját módszertani tanulmánya (*Friedman* [1953/2009]), valamint a marshalliánus keresleti görbéről és a fogyasztási függvényről szóló munkái (*Friedman* [1949], [1957]), Knight, Viner, Harberger, Stigler több munkája, de Walrastól az *Elements of pure economics* is a listán szerepelt. Ugyancsak figyelmet érdemelnek a Hammond által is kiemelt olvasmányok a nem tökéletes verseny tárgyköréből.²⁸

A kurzusok Friedman kéziratossal, kevesebb mint 130 oldalas, a *Notes on lectures in price theory* közös cím alatt a tanszék által terjesztett nagyalakú tankönyveire épültek (*Friedman* [1951/1960]). A jegyzetben Friedman érvényesíti közgazdasági felfogásának korábban már említett elemeit: a szűkös erőforrások problémáját, az imperializmusfelvetést, a konkrét társadalmak működésére való odafigyelést.

²⁶ Economics 302, Final examination. March 15, 1961. Milton Friedman papers. Box 77. Folder 3.

²⁷ Economics 302, Problem for reading period. Due March 15, 1961. Milton Friedman papers. Box 77. Folder 3.

²⁸ Economics 301 and 302, Reading assignments by M. Friedman. October, 1960. Milton Friedman papers. Box 77. Folder 4.

A nem tökéletes verseny iránti érdeklődés nem Friedman ötlete volt. *Patinkin* [1973] (788. o.) Knight és Viner korábbi „Econ 301” kurzusai esetében is megemlíti ezt.

Szemléletének egyik alapvető pontjaként kiemeli azt is, hogy értelmezésében Robinson és a kapitalista vállalat ugyanazokkal az allokációs problémákkal szembesül.

A tárgysorozat soron következő tárgya az „Econ 331” (Pénzelmélet) és az „Econ 332” (A jövedelem, a foglalkoztatás és az árszínvonal elmélete). Az 1960-as években (ezek Lucas egyetemi évei) az „Econ 331” olvasmányjegyzéke hat témakörre volt bontva: 1. pénzkínálat; klasszikus mennyiségi elmélet és a kamatláb; 2. Keynes forradalma; 3. a forradalom farvize, alkonya és utóélete (Hicks, Modigliani és Patinkin neoklasszikus szintézise); 4. a pénz kereslete és az általános egyensúly elmélete; 5. a monetáris politika standardjai és 6. nemzetközi monetáris intézmények. A vizsgafeladatok alapján az látszik, hogy a kurzuson a nemzetgazdasági szintű monetáris jelenségeket és a kereskedelmi bankok működését egyetlen összefüggő problémahalmazként kezelték. A pénzkínálat, a költségvetési politika, a jövedelem és az árak összefüggéseit vizsgálták, vagyis a bankrendszert összekötötték a nemzetgazdaság egészével.²⁹ Az „Econ 332” folytatta az elmélet és gyakorlat összekapcsolását. Komoly figyelmet kaptak a nemzetgazdasági szintű statisztikák összeállításának és értelmezésének problémái, illetve a változók közti összefüggések, különös figyelemmel a reálpénzmennyiség kínálata és kereslete közti viszonyra, illetve ezeknek a kamatlábbal és a beruházással való összefüggéseire. A keretet többegyenletes nemzetgazdasági szintű modellek és Walras-típusú általános egyensúlyi modellek jelentették, de nem kizárólagosan. Friedman permanens jövedelmi elméletét ugyancsak tanulmányozták.³⁰ A legendás árelméleti sorozat célja tehát a neoklasszikus közgazdaságtan átfogó ismeretére és hatékony alkalmazására való felkészítés volt, erős hangsúllyal a chicagói közgazdaságtan megkülönböztető dogmáin.

Az infrastrukturális dimenzió – a workshoprendszer

A chicagói közgazdaságtan mint oktatási program nem lehetett teljes egy olyan intézmény nélkül, amelynek célja az oktatás és a kutatás integrálása volt, ha a chicagói közgazdaságtan megkülönböztető jegye a tanszéki oktatók kutatás iránti rendkívül erős érdeklődése (*Reder* [1982] 1–2. o.) és csoportos kutatásokban való részvétele. Ha az egyetemi képzés célja a hallgatók kutatóvá való nevelése, akkor szinte kézenfekvő a felismerés, hogy e képzés leghatékonyabb módja az, ha a diákok már hallgatóként a kutatási környezetbe szocializálódnak. A rendszer felállításának az volt a célja, hogy a társadalomtudományi kutatás a lehető legnagyobb mértékben hasonlóná váljon a természettudományokhoz. A rendszert nagy vonalakban nagyon jól fejt ki Harold Gregg Lewis egy (feltehetően) T. W. Schultznak küldött, dátum nélküli informális feljegyzése. *Emmett* [2011] az 1940-es évek végére, az 1950-es évek legelejére datálja. Ha a tartomány későbbi vége a helyes, a nagyon korai 1950-es évekről lehet szó, ugyanis a később formálisan is megtett javaslat tanszéki vitáját tartalmazó jegyzőkönyv 1951. április 4-ről származik.³¹

²⁹ Economics 331, Reading list és Preliminary examination. Autumn, 1961 és Summer, 1959. Milton Friedman papers. Box 77. Folder 8.

³⁰ Economics 332, Final examination. Spring, 1962. Milton Friedman papers. Box 77. Folder 9.

³¹ Minutes. April 4, 1951. University of Chicago. Department of Economics Records. Box 41. Folder 2.

Az elképzelés szerint a kutatásvezetők saját laboratóriumot működtettek volna egy-két asszisztenssel, s a doktorjelöltek projektmunka keretében a laboratóriumban kapták volna meg a képzést. Így a mesterdiploma és a doktori fokozat között a laboratóriumi munka végzése jelentette volna a választóvonalat.³²

Ezt az ideát valósította meg a chicagói közgazdaságtan védjegyét jelentő workshop-rendszer, amely az 1940-es évek végén tett első kezdeményezések után 1954-et követően lépett működésének legmarkánsabb szakaszába. Ebben az 1939-ben Chicagóba költözött Cowles Commission is ösztönző példát jelentett (*Patinkin* [1981] 15–16. o., *Christ* [1994] 31. o.). Egészen addig a workshoprendszer csak kiegészítette a tudományos személyzet kutatási tevékenységét és az egyetemi képzést. Ekkor azonban a műhelyekben való hallgatói részvétel a fokozatszerzés explicit követelményévé vált, vagyis megvalósult az oktatás és a kutatás teljes összekapcsolása. A formális képzési struktúra előírása szerint az elméleti képzés ismereteinek gyakorlati alkalmazását a hallgatók e műhelyekben sajátították el. A workshoprendszer a kutatás számára is éltető vitákat és közös gondolkodást tette az oktatás alapjává. A műhelyekben az oktatás és kutatás kölcsönösen feltételezte egymást, hiszen a műhelyek intézményi infrastruktúrája az árelmélet–monetáris elmélet–statisztika–ökonometria alkotta erős tantárgyi hálóra épült. Azzal, hogy a rendszer ilyen fontos szerepet töltött be a tanszék második világháború utáni működésében, nagymértékben függetlenítette magát a két világháború közötti időszaktól, hiszen a megelőző korszak kulcsfigurái ebben az infrastruktúrában legfeljebb marginális szerepet játszottak.

Formálisan az Economics Research Center mint tudományos egység volt felelős a tanszéken folyó kutatás és a kutatási képzés összehangolásáért, illetve a kutatási szemináriumok és műhelyek szervezéséért. Az Economics Research Center saját könyvsorozatot is vitt *Studies in economics* címmel, amelynek célja a tanszéken folyó kutatási tevékenység közzététele volt.³³ Minden kutatócsoport kicsi volt: egy (de legfeljebb néhány) tanszéki oktató-kutatóval, kiegészítve egy (de legfeljebb néhány) asszisztenssel és néhány rátermett hallgatóval (az archív anyagok szerint működött néhány olyan csoport is, ahová nem voltak asszisztensek kinevezve). E tagok szorosan együtt dolgoztak egyéni és csoportos projektjeiken. A csoportokban dolgozó hallgatók személyre szabott instrukciókat kaptak, és látogatták a csoport által vitt szemináriumokat és a megbeszéléseket.³⁴ A Center első említése az 1955–1956-os akadémiai évből származik,³⁵ amely a Cowles Commission Chicagóból való távozásának éve volt. 1955-ig a Cowles Commission van az egyetem hivatalos közleményeiben listázva mint a tanszékhez kapcsolt és a kutatási tevékenység szervezéséért felelős egység. A Centerben üzemelő műhelyek száma változó volt.

³² University of Chicago. Department of Economics Records. Box 41. Folder 1.

³³ A könyvsorozat 1956 és 1973 között működött, és tíz kötetet tartalmaz. Az itt publikált munkák között megtaláljuk Friedman *Studies in the quantity theory of money* (1956) vagy Gary Becker *The Economics of discrimination* (1957) című nagy hírű kötetét. A sorozat utolsó darabja H. Gregg Lewis *Unionism and relative wages in the United States. An empirical inquiry* című munkája 1973-ból.

³⁴ The University of Chicago Announcements, Graduate programs in the Divisions for sessions of 1959–1960 (218. o.).

³⁵ Economic Research Center néven a tanszék 2001 óta ma is működtet egy kutatóközpontot.

A workshoprendszer jelentőségének megítélése ma még vita tárgya. Érdekes, hogy a chicagói közgazdaságtan története iránt nagy érdeklődést mutató George Stigler nem szentel figyelmet e műhelyeknek. Jellemző az is, hogy a chicagói közgazdaságtan sikertörténetét mások is a „nagy elmék és nagy eszmék” szerencsés találkozásaként értelmezik – így az a furcsa helyzet állt azonban elő, hogy ugyan mindenki érzi, hogy Chicago „valami más”, de senki nem tudja megmondani, hogy miben áll ez a különbség. Emmett [2008], [2011] szerint azonban éppen a workshoprendszer volt a chicagói közgazdaságtan sikerének kulcsa, hiszen az árelmélet ebben a keretben vált alkalmazott tudománnyá, lehetett az alkalmazott gazdaságpolitikai tudomány alapja, és biztosította a hallgatók számára a magastudomány szocializációs közegét. Minden más kísérlet, ami a földrajzi helyzetre,³⁶ a kivételes munkaerőre és munkabírára vagy a tudományos kiválóságra vezeti vissza a közgazdaságtan tanszék sikerét, adós marad egy olyan tényező kiemelésével, amely kizárólag a chicagói közgazdaságtan sajátja – ez pedig a workshoprendszer.

Éppen azért, mert a workshoprendszer jelentőségét csak a közelmúltban sikerült felismerni (Emmett [2007]), a műhelyek működéséről viszonylag keveset tudunk. Alig néhány beszámoló látott napvilágot Friedman workshopjáról, de Becker [1991] sok apró részletet elárul. Lothian [2016] (1094. o.) hozzáteszi, hogy a műhelyhez való csatlakozást ki kellett érdemelni, alapfeltétel volt a nagyon nehéznek számító pénz- és bankügyi vizsgán való elégséges osztályzat. Lucas révén azt is tudjuk, hogy a meghívásos rendszer általános jellemző volt (McCallum [2007] 61. o.). A Latin-Amerika műhelyben tipikus volt, hogy az üléseket a hallgatók vezették (Valdés [1995] 143. o.). Az is bizonyos, hogy a műhelyekben jól definiált keretek közt folyt a munka. Voltak bizonyos általánosságok vagy minimumok, amelyek valamenyny műhely működésében közösek voltak – ezeket leszámítva azonban a műhelyek működése sok egyedi vonást mutatott.

A legalább heti rendszerességű találkozók (Friedman csoportja hetente kétszer ülésezett) egy-egy dolgozat megvitatására épültek. A megvitatandó tanulmányokat a résztvevőknek illet előzetesen elolvasniuk, így az idő nagy részét a vitára lehetett fordítani. A vita kifejezetten érdemi jellegű és intenzív volt, vagyis udvariassági elismerést az előadók nem kaptak – bár a hangnem sosem volt személyeskedő. Nagyon gyakoriak voltak a külső, meghívott előadók, a fennmaradó időt pedig a hallgatók és a tanszéki oktatók-kutatók prezentációinak vitái tették ki. Úgy tűnik, voltak különbségek az előadó prezentációjára fenntartott idő hosszában – Friedman ezt kifejezetten szűkre szabta. A viták bármilyen, az adott tanulmány által felvetett kérdés körül folyhattak. Ezek azonban egyelőre csak morzsák. Remélhetően Ross Emmett Chicago Oral History-interjúi révén egyre többet tudunk majd meg a műhelyek belső életéről.

³⁶ Friedman különösen szerette hangsúlyozni a földrajzi elszigeteltség szerepét. A workshoprendszer központi szerepe nem azt jelenti, hogy mondjuk a földrajzi izoláltság (távol a keleti parttól és így távol Európától, arccal a meghódításra váró Nyugat felé) mint a szellemi függetlenség jelképe ne játszott volna szerepet. Chicagóban járva ez az izoláltság ma is kézzelfogható, és az egyetem mindennapi életének része. Távol Chicago belvárosától és a hallgatók tömegeinek gyors közlekedését lehetővé tevő tömegközlekedés híján olyan szocializációs közeg működik, amelyben az egyetemi évek alatt a campus jelenti a hallgatók szinte kizárólagos életterét.

Következtetések

A *chicagonomics* sikerének kulcsa egy hármass rendszer elemeinek összehangolása és következetes alkalmazása volt. Elmélet, oktatás és kutatási infrastruktúra olyan elemeket alkotott, amely csak így, rendszerben hozhatta meg a várt eredményeket. Bármelyik elem híján Chicago nem formálhatta volna saját képére a modern közgazdaságtant. E recept ma is releváns. Az elméleti tisztaság és következetesség, a kemény oktatási program és a hallgatók szocializálása olyan törekvések, amelyek a magastudomány berkein kívül is követendő példát jelentenek. A chicagói közgazdaságtan egy, az intézmények igényeihez szabható általános és hatékony oktatási koncepció. Az alkalmazás persze átütőbb eredményekhez vezet, ha a tanszéken néhány Nobel-díjas is kószál, ám ezt a hatást nem érdemes túlbecsülni. A különbségek jól képzett és elkötelezett oktatói-kutatói gárdával jelentősen mérsékelhetők.

A chicagói közgazdaságtan fejlődéstörténetének vázlatos áttekintése azonban nem csak egy tanszék belső életébe nyújt betekintést. Az árelmélet mint elemzési keret szándékolt ontológiai státusának hangsúlyozása alapján a modern közgazdaságtan fejlődéstörténete is új részletekkel gazdagodik. A „főárammal” szembeni kritika talán sosem halkult el, s eközben a közgazdasági elmélettörténet – vagyis saját tudományunk története – is egy, a valós társadalmi viszonyok iránt érzéketlen tudományként azonosítja a közgazdaságtant (Blaug [1992], De Vroey [2016]). Ez a kép azonban árnyalásra szorul. A DSGE-modellek által dominált főáramban persze valós probléma az *ad hoc* feltételezések alkalmazása (Kuorikoski–Lehtinen [2018]), amelyek valóban bizonytalanra teszik e modellek realista értelmezéseit. A chicagói közgazdaságtan és az imperialista fordulat azonban nem erről szólt. Ideje a főáram címkéje alá sorolt, rendkívül sokszínű elméletekkel szembeni kollektív felelősségre vonás szándéka helyett azt megvizsgálni, hogy melyek voltak a mozgalom eredeti céljai, és a megvalósult eredmények közül mi írható a kutatási programok degenerálódásának számlájára (Lakatos [1997]). Ha az eredmény nem is egy örök érvényű igaz elmélet lesz, hiszen a közgazdász folyamatosan mozgó célra lő, a saját múltunkkal való szembesülés és az elődök céljainak felismerése csökkentheti a tudományunkkal kapcsolatos csalódottságunkat és kétségeinket.

Felhasznált archív források

George J. Stigler papers. Special Collections Research Center, the University of Chicago.

Milton Friedman papers. Hoover Institution Library & Archives, Stanford University.

University of Chicago, Department of Economics. Records, 1912–1961. Special Collections Research Center, the University of Chicago.

Hivatkozások

- BATEMAN, B. W. [1998]: Clearing the ground. The demise of the Social Gospel movement and the rise of neoclassicism in American economics. Megjelent: *Morgan, M. S.–Rutherford, M.* (szerk.): From interwar pluralism to postwar neoclassicism. Duke University Press, Durham, NC, 29–52. o.
- BECKER, G. S. [1971]: *Economic theory*. Alfred A. Knopf, New York.
- BECKER, G. S. [1976]: The economic approach to human behavior. The University of Chicago Press, Chicago.
- BECKER, G. S. [1991]: Milton Friedman. Megjelent: *Shils, E.* (szerk.): Remembering the University of Chicago. Teachers, scientists, and scholars. The University of Chicago Press, Chicago, 138–146. o.
- BECKER, G. S. [1993a]: George Joseph Stigler. January 17, 1911 – December 1, 1991. *Journal of Political Economy*, Vol. 101. No. 5. 761–767. o.
- BECKER, G. S. [1993b]: Nobel lecture. The economic way of looking at behavior. *Journal of Political Economy*, Vol. 101. No. 3. 385–409. o.
- BECKER, G. S. [1994]: George Joseph Stigler (17 January 1911 – 1 December 1991.) *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 138. No. 2. 348–354. o.
- BLAUG, M. [1992]: *The methodology of economics or how economists explain*. Cambridge University Press, Cambridge, <https://doi.org/10.1017/cbo9780511528224>.
- BOYD, R. N. [1983]: On the current status of the issue of scientific realism. *Erkenntnis*, Vol. 19. No. 1/3. 45–90. o. <https://doi.org/10.1007/bf00174775>.
- BRONFENBRENNER, M. [1962]: Observations on the “Chicago School(s)”. *Journal of Political Economy*, Vol. 70. No. 1. 72–75. o.
- CALDWELL, B. J. [1980]: A critique of Friedman’s methodological instrumentalism. *Southern Economic Journal*, Vol. 47. No. 2. 366–374. o. <https://doi.org/10.2307/1057529>.
- CHRIST, C. F. [1994]: The Cowles Commission’s contributions to econometrics at Chicago, 1939–1955. *Journal of Economic Literature*, Vol. 32. No. 1. 30–59. o.
- COATS, A. W. [1963]: The origins of the “Chicago School(s)”? *Journal of Political Economy*, Vol. 71. No. 5. 487–493. o. <https://doi.org/10.1086/258797>.
- DE VROEY, M. [2016]: *A history of macroeconomics from Keynes to Lucas and beyond*. Cambridge University Press, Cambridge, <https://doi.org/10.1017/cbo9780511843617>.
- DIRECTOR, A. [1948]: Prefatory note. Megjelent: *Simons, H. C.*: Economic policy for a free society. The University of Chicago Press, Chicago, v–vii. o.
- EBENSTEIN, A. [2003]: Hayek’s journey. The mind of Friedrich Hayek. Palgrave Macmillan, New York. <https://doi.org/10.1108/00220410410560645>.
- EBENSTEIN, L. [2015]: *Chicagonomics. The evolution of Chicago free market economics*. St. Martin’s Press, New York.
- EMMETT, R. B. [1994a]: Frank Knight. Economics versus religion. Megjelent: *Brennan, H. G.–Waterman, A. M.* (szerk.): Economics and religion. Are they distinct? Kluwer Academic Publishers, Boston, 103–120. o.
- EMMETT, R. B. [1994b]: Maximizers versus good sports. Frank Knight’s curious understanding of exchange behavior. *History of Political Economy*, Vol. 26. No. S1. 276–292. o. https://doi.org/10.1215/00182702-1994-suppl_1001.
- EMMETT, R. B. [1997a]: Reflections on “Breaking away”. Economics as science and the history of economics as history of science. *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, Vol. 15. No. 1. 221–236. o.

- EMMETT, R. B. [1997b]: “What is truth” in capital theory? Five stories relevant to the evaluation of Frank H. Knight’s contributions to the capital controversy. Megjelent: *Davis, J. B.* (szerk.): *New economic and its history*. Duke University Press, Durham, NC, 231–250. o.
- EMMETT, R. B. [1998a]: Frank Knight’s dissent from progressive social science. Megjelent: *Holt, R. P.–Pressman, S.* (szerk.): *Economics and its discontents*. Twentieth century dissenting economists. Edward Elgar, Cheltenham, 153–164. o.
- EMMETT, R. B. [1998b]: Entrenching disciplinary competence. The role of general education and graduate study in Chicago economics. *History of Political Economy*, Vol. 30. No. S, 134–150. o. <https://doi.org/10.1215/00182702-30-supplement-134>.
- EMMETT, R. B. [1999]: Introduction. Megjelent: *Knight, F. H.–Emmett R. B.* (szerk.): *Selected essays*. Vol. 1. The University of Chicago Press, Chicago, vii–xxiv. o.
- EMMETT, R. B. [2006a]: Frank Knight, Max Weber, Chicago economics and institutionalism. *Max Weber Studies*, Vol. 7. No. 1. 101–119. o.
- EMMETT, R. B. [2006b]: De gustibus est disputandum. Frank Knight’s reply to George Stigler and Gary Becker’s “De gustibus non est disputandum” with an introductory essay. *Journal of Economic Methodology*, Vol. 13. No. 1. 97–111. o. <https://doi.org/10.1080/13501780600566453>.
- EMMETT, R. B. [2007]: Oral history and the historical reconstruction of Chicago economics. *History of Political Economy*, Vol. 39. No. S1. 172–192. o. <https://doi.org/10.1215/00182702-2006-044>.
- EMMETT, R. B. [2008]: How should we think of the success of the Chicago school of economics? Megjelent: *Samuels, W. J.–Biddle, J. E.–Emmett, R. B.* (szerk.): *Research in the history of economic thought and methodology*. Vols. 26-A, Emerald, Bingley, 47–57. o.
- EMMETT, R. B. [2009]: Did the Chicago school reject Frank Knight? Assessing Frank Knight’s place in the Chicago economics tradition. Megjelent: *Emmett, R. B.*: *Frank Knight and the Chicago school in American economics*. Routledge, London, 145–155. o.
- EMMETT, R. B. [2010]: Specializing in interdisciplinarity. The Committee on Social Thought as the University of Chicago’s antidote to compartmentalization in the social sciences. *History of Political Economy*, Vol. 42. No. S1. 261–287. o. <https://doi.org/10.1215/00182702-2009-079>.
- EMMETT, R. B. [2011]: Sharpening tools in the workshop. Megjelent: *Van Horn, R.–Mirowski, P.–Stapleford, T. A.* (szerk.): *Building Chicago economics*. New perspectives on the history of America’s most powerful economics program. Cambridge University Press, Cambridge, 93–115. o. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139004077.009>.
- EMMETT, R. B. [2015]: Frank H. Knight and the Chicago school. The legacy of Chicago economics. Konferencia-előadás, október 5. The University of Chicago, Chicago.
- FINE, A. [1991]: Piecemeal realism. *Philosophical Studies*, Vol. 61. No. 1–2. 79–96. o. <https://doi.org/10.1007/bf00385834>.
- FISH, S. [1980]: Is there a text in this class? The authority of interpretive communities. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- FRIEDMAN, M. [1946]: Some correspondence on methodology between Milton Friedman and Edwin B. Wilson. Megjelent: *Leeson, R.–Palm, C. G.* (szerk.): *The collected works of Milton Friedman*. Hoover Institution, Stanford.
- FRIEDMAN, M. [1949]: The Marshallian demand curve. *The Journal of Political Economy*, Vol. 57. No. 6. 463–495. o. <https://doi.org/10.1086/256879>.
- FRIEDMAN, M. [1951/1960]: Notes on lectures in price theory. Kézirat, Department of Economics, University of Chicago, Chicago.

- FRIEDMAN, M. [1952]: Comment on “Methodological developments” by Richard Ruggles. Megjelent: *Leeson, R.–Palm, C. G.* (szerk.): The collected works of Milton Friedman. Hoover Institution, Stanford. <https://miltonfriedman.hoover.org/objects/57299/comment-on-methodological-developments-by-richard-ruggles?ctx=57ac146b-de23-40c8-b0eb-34e80f6617e0&idx=0>.
- FRIEDMAN, M. [1953/2009]: The methodology of positive economics. University of Chicago Press, Cambridge, 3–43. o. Megjelent még: *Mäki, U.* (szerk.): The methodology of positive economics. Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 3–43. o. Magyarul: A pozitív közgazdaságtan módszertana. Megjelent: *Riesz Miklós* (szerk.): Milton Friedman: Infláció, munkanélküliség, monetarizmus. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986, 17–50. o.
- FRIEDMAN, M. [1953]: Comment on “Some contemporary tendencies in economic research”. Megjelent: *Leeson, R.–Palm, C. G.* (szerk.): The collected works of Milton Friedman. Hoover Institution, Stanford. https://miltonfriedman.hoover.org/friedman_images/Collections/2016c21/AEA-AER_05_01_1953.pdf.
- FRIEDMAN, M. [1957]: A theory of the consumption function. Princeton University Press, Princeton.
- FRIEDMAN, M. [1967]: Value judgements in economics. Megjelent: *Hook, S.* (szerk.): Human values and economic policy. A symposium. New York University Press, New York, 85–93. o.
- FRIEDMAN, M. [1974]: Schools at Chicago. Midwest they have flourished without threatening the University’s traditional heterodoxy. University of Chicago Magazin, Vol. 67. No. 1. 11–16. o.
- FRIEDMAN, M. [1950]: Price theory. Aldine, Chicago.
- FRODIN, R. [1992]: Very simple, but thoroughgoing. Megjelent: *Levine, D. N.* (szerk.): The idea and practice of general education. The University of Chicago Press, Chicago.
- GALBÁCS PÉTER [2017]: Realism in economics. The new classical case. Acta Oeconomica, Vol. 67. No. 2. 257–279. o. <https://doi.org/10.1556/032.2017.67.2.6>.
- GOODWIN, C. D. [1998]: The patrons of economics in a time of transformation. Megjelent: *Morgan, M. S.–Rutherford, M.* (szerk.): From interwar pluralism to postwar neoclassicism. Duke University Press, Durham, 53–81. o.
- GRAMM, W. S. [1975]: Chicago economics. From individualism true to individualism false. Journal of Economic Issues, Vol. 9. No. 4. 753–775. o. <https://doi.org/10.1080/00213624.1975.11503320>.
- HAMMOND, J. D. [1988]: An interview with Milton Friedman on methodology. Megjelent: *Leeson, R.–Palm, C. G.* (szerk.): The collected works of Milton Friedman. Hoover Institution, Stanford.
- HAMMOND, J. D. [2010]: The development of post-war Chicago price theory. Megjelent: *Emmett, R. B.* (szerk.): The Elgar companion to the Chicago school of economics. Edward Elgar, Cheltenham, 7–24. o.
- HAMMOND, J. D. [2011]: Markets, politics, and democracy at Chicago. Taking economics seriously. Megjelent: *Van Horn, R.–Mirowski, P.–Stapleford, T. A.* (szerk.): Building Chicago economics. New perspectives on the history of America’s most powerful economics program. Cambridge University Press, Cambridge, 36–63. o.
- HAMOWY, R. [2008]: Chicago school of economics. Megjelent: *Hamowy, R.* (szerk.): The encyclopedia of libertarianism. SAGE, 135–137. o. <https://doi.org/10.4135/9781412965811.n85>.
- HAUSMAN, D. M. [1992]: The inexact and separate science of economics. Cambridge University Press, Cambridge, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511752032>.

- HENDERSON, J. P. [1976]: The history of thought in the development of the Chicago paradigm. Megjelent: *Samuels, W. J.* (szerk.): The Chicago school of political economy. Michigan State University, East Lansing, 341–361. o.
- HIRSCH, E.–HIRSCH, A. [1976]: The heterodox methodology of two Chicago economists. Megjelent: *Samuels, W. J.* (szerk.): The Chicago school of political economy. Michigan State University, East Lansing, 59–78. o.
- HODGSON, G. M. [2001]: Frank Knight as an institutional economist. Megjelent: *Biddle, J. E. J.–Davis, B.–Medema, S. G.* (szerk.): Economics broadly considered. Essays in honor of Warren J. Samuels. Routledge, London, 64–93. o. https://doi.org/10.4324/9780203469118_chapter_3.
- KNIGHT, F. H. [1924/1999]: The limitations of scientific method in economics. Megjelent: *Knight, F. H.–Emmett, R. B.* (szerk.): Selected essays. Vol. 1. The University of Chicago Press, Chicago, 1–39. o.
- KNIGHT, F. H. [1925/1935]: Economic psychology and the value problem. Megjelent: *Knight, F. H.–Friedman, M.–Jones, H.–Stigler, G.–Wallis, A.* (szerk.): The ethics of competition and other essays. Books for Libraries Press, Freeport, 76–104. o.
- KNIGHT, F. H. [1948/1956]: Free society. Its basic nature and problem. Megjelent: *Knight, F. H.–Letwin, W. L.–Morin, A. J.* (szerk.): On the history and method of economics. The University of Chicago Press, Chicago, 282–299. o.
- KUHN, T. S. [2002]: A tudományos forradalmak szerkezete. Osiris, Budapest.
- KUORIKOSKI, J.–LEHTINEN, A. [2018]: Model selection in macroeconomics. DSGE and ad hocness. *Journal of Economic Methodology*, Vol. 25. No. 3. 252–264. o. <https://doi.org/10.1080/1350178x.2018.1488563>.
- LAKATOS IMRE [1997]: Lakatos Imre tudományfilozófiai írásai. Atlantisz, Budapest.
- LOTHIAN, J. R. [2016]: Milton Friedman's monetary economics. Megjelent: *Cord, R. A.–Hammond, J. D.* (szerk.): Milton Friedman. Contributions to economics and public policy. Oxford University Press, Oxford, 178–197. o. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198704324.003.0011>.
- LUCAS, R. E. [1972]: Expectations and the neutrality of money. *Journal of Economic Theory*. Vol. 4. No. 2. 103–124. o. [https://doi.org/10.1016/0022-0531\(72\)90142-1](https://doi.org/10.1016/0022-0531(72)90142-1).
- LUCAS, R. E. [1975]: An equilibrium model of the business cycle. *Journal of Political Economy*, Vol. 83. No. 6. 1113–1144. o. <https://doi.org/10.1086/260386>.
- MÄKI, U. [2009]: Realistic realism about unrealistic models. Megjelent: *Kincaid, H.–Ross, D.* (szerk.): The Oxford handbook of philosophy of economics. Oxford University Press, Oxford, 68–98. o.
- MARSHALL, A. [1920/2013]: Principles of economics. 8. kiadás, Palgrave Macmillan, New York.
- MASSIMI, M. [2004]: Non-defensible middle ground for experimental realism. Why we are justified to believe in colored quarks. *Philosophy of Science*, Vol. 71. No. 1. 36–60. o. <https://doi.org/10.1086/381412>.
- MCCALUM, B. T. [2007]: An interview with Robert E. Lucas, Jr. Megjelent: *Samuelson, P. A.–Barnett, W. A.* (szerk.): Inside the economist's mind. Conversations with eminent economists Blackwell, Oxford, 57–66. o.
- MCKINNEY, J. [1975]: Frank H. Knight and Chicago libertarianism. *Journal of Economic Issues*, Vol. 9. No. 4. 777–799. o. <https://doi.org/10.1080/00213624.1975.11503321>.
- MEDEMA, S. G. [2011]: Chicago price theory and Chicago law and economics. A tale of two transitions. Megjelent: *Van Horn, R.–Mirowski, P.–Stapleford, T. A.* (szerk.): Building Chicago economics. New perspectives on the history of America's most powerful economics

- program. Cambridge University Press, Cambridge, 151–179. o. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139004077.012>.
- MEDEMA, S. G. [2014]: Identifying a „Chicago school” of economics. On the origins, diffusion, and evolving meanings of a famous brand name. Unpublished working paper. University of Colorado, Denver, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2479734>.
- MILLER, H. L. [1962]: On the “Chicago school of economics”. *Journal of Political Economy*, Vol. 70. No. 1. 64–69. o. <https://doi.org/10.1086/258588>.
- MISHAN, E. J. [1975]: The folklore of the market. An inquiry into the economic doctrines of the Chicago School. *Journal of Economic Issues*, Vol. 9. No. 4. 681–752. o. <https://doi.org/10.1080/00213624.1975.11503319>.
- MORGAN, M. S.–RUTHERFORD, M. [1998]: American economics. The character of the transformation. Megjelent: *Morgan, M. S.–Rutherford, M.* (szerk.): From interwar pluralism to postwar neoclassicism. Duke University Press, Durham, NC, 1–26. o.
- НИК-КХАН, Е. [2011]: George Stigler, the Graduate School of Business, and the pillars of the Chicago School. Megjelent: *Van Horn, R.–Mirowski, P.–Stapleford, T. A.* (szerk.): Building Chicago economics. New perspectives on the history of America’s most powerful economics program. Cambridge University Press, Cambridge, 116–147. o. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139004077.010>.
- ORLINSKY, D. E. [1992]: Not very simple, but overflowing. A historical perspective on general education at the University of Chicago. Megjelent: *MacAloon, J. J.* (szerk.): General education in the social sciences. Centennial reflections on the College of the University of Chicago. The University of Chicago Press, Chicago, 25–76. o.
- PATINKIN, D. [1973]: Frank Knight as teacher. *The American Economic Review*, Vol. 63. No. 5. 787–810. o.
- PATINKIN, D. [1981]: Essays on and in the Chicago tradition. Duke University Press, Durham, NC.
- PHILLIPS, A. W. [1958]: The relation between unemployment and the rate of change of money wage rates in the United Kingdom, 1861–1957. *Economica*, Vol. 25. No. 100. 283–299. o. <https://doi.org/10.2307/2550759>.
- QUINE, W. O. [1975]: On empirically equivalent systems of the world. *Erkenntnis*, Vol. 9. No. 3. 313–328. o. <https://doi.org/10.1007/bf00178004>.
- REDER, M. W. [1982]: Chicago economics. Permanence and change. *Journal of Economic Literature*, Vol. 20. No. 1. 1–38. o.
- RUTHERFORD, M. [2010]: Chicago economics and institutionalism. Megjelent: *Emmett, R. B.* (szerk.): The Elgar companion to the Chicago school of economics. Edward Elgar, Cheltenham, 25–39. o. <https://doi.org/10.4337/9781849806664.00009>.
- SAMUELS, W. J. [1976a]: Chicago doctrine as explanation and justification. Megjelent: *Samuels, W. J.*: The Chicago school of political economy. Michigan State University, East Lansing, 363–396. o.
- SAMUELS, W. J. [1976b]: The Chicago school of political economy. A constructive critique. Megjelent: *Samuels, W. J.*: The Chicago school of political economy. Michigan State University, East Lansing, 1–18. o.
- SAMUELS, W. J. [1976c]: Further limits to Chicago school doctrine. Megjelent: *W. J. Samuels* (szerk.): The Chicago school of political economy. Michigan State University, East Lansing, 397–457. o.
- SAMUELSON, P. A. [1991]: Jacob Viner, 1892–1970. Megjelent: *Shils, E.* (szerk.): Remembering the University of Chicago. Teachers, scientists, and scholars. The University of Chicago Press, Chicago, 533–547. o.

- SKINNER, Q. [1969]: Meaning and understanding in the history of ideas. *History and Theory*, Vol. 8. No. 1. 3–53. o. <https://doi.org/10.2307/2504188>.
- SKINNER, Q. [1972]: Motives, intentions and the interpretation of texts. *New Literary History*, Vol. 3. No. 2. 393–408. o. <https://doi.org/10.2307/468322>.
- SKINNER, Q. [1988]: A reply to my critics. Megjelent: *Tully, J.* (szerk.): *Meaning and context. Quentin Skinner and his critics.* Princeton University Press, Princeton, 231–288. o.
- STIGLER, G. J. [1946]: *The theory of price.* Macmillan, New York.
- STIGLER, G. J. [1962/1964?]: The non-Chicago school. Unpublished paper, Box 17. „The non-Chicago school, 1964” folder. George Stigler papers. Special Collections Research Center, The University of Chicago Library.
- STIGLER, G. J. [1962]: On the “Chicago school of economics”. *Comment. Journal of Political Economy*, Vol. 70. No. 1. 70–71. o. <https://doi.org/10.1086/258589>.
- STIGLER, G. J. [1976]: The successes and failures of Professor Smith. *Journal of Political Economy*, Vol. 84. No. 6. 1199–1213. o. <https://doi.org/10.1086/260508>.
- STIGLER, G. J. [1977]: Schools in science. Unpublished paper, Box 15, „Schools in science, 1977” folder. George Stigler papers. Special Collections Research Center, The University of Chicago Library.
- STIGLER, G. J. [1979]: The Chicago school of economics. Unpublished paper, Box 14, „The Chicago school of economics, 1979” folder. George Stigler papers. Special Collections Research Center, The University of Chicago Library.
- STIGLER, G. J. [1988]: *Memoirs of an unregulated economist.* Basic Books. New York.
- STIGLER, G. J.–BECKER, G. S. [1977]: De gustibus non est disputandum. *The American Economic Review*, Vol. 67. No. 2. 76–90. o.
- VALDÉS, J. G. [1995]: Pinochet’s economists. *The Chicago school in Chile.* Cambridge University Press, Cambridge, <https://doi.org/10.1086/ahr/102.1.246-a>.
- VAN HORN, R.–MIROWSKI, P. [2009]: The rise of the Chicago school of economics and the birth of neoliberalism. Megjelent: *Mirowski, P.–Plehwe, D.* (szerk.): *The road from Mont Pélerin. The making of the neoliberal thought collective.* Harvard University Press, Cambridge, MA, 139–178. o.
- VAN HORN, R.–MIROWSKI, P. [2010]: *Neoliberalism and Chicago.* Megjelent: *Emmett, R. B.* (szerk.): *The Elgar companion to the Chicago school of economics.* Edward Elgar, Cheltenham 196–206. o.
- VAN OVERTVELDT, J. [2007]: *The Chicago school. How the University of Chicago assembled the thinkers who revolutionized economics and business.* Agate, Chicago.
- VINER, J. [1917]: Some problems of logical method in political economy. *Journal of Political Economy*, Vol. 3. 236–260. o. <https://doi.org/10.1086/252959>.
- VINER, J. [1925]: Objective tests of competitive price applied to the cement industry. *Journal of Political Economy*, Vol. 33. No. 1. 107–111. o. <https://doi.org/10.1086/253647>.
- VINER, J. [1958]: *The long view and the short.* *Studies in economic theory and policy.* The Free Press, Glencoe.
- WILBER, C. K.–WISMAN, J. D. [1975]: The Chicago school. Positivism or ideal type. *Journal of Economic Issues*, Vol. 9. No. 4. 665–679. o. <https://doi.org/10.1080/00213624.1975.11503318>.